

Jens Christensen i Voldum.

Af Alexander Rasmussen.

I.

Paa Klausholms Gods, i Voldum Sogn, levede midt i 1700erne en Gaardfæster med det for en Bonde mærkelige Navn: Alexander Buds. Han maa være født omtrent 1708, og i 1730erne finde vi ham bosat i Flinthuset i Voldum Sogn, et Hus som ikke længer eksisterer, men som vistnok har faaet sit Navn, fordi det har ligget i Nærheden af Bakken Flinthøj, der hæver sig øst for Vejen fra Klausholm til Voldum, vest for Skader Aas Dal. Stedet, hvor den nævnte Vej gennemskærer det gamle Hovdige, kaldes endnu Flinthusledet. Paa en Plan af Klausholm fra 1680erne (i Brahetrolleborgs Archiv) findes Flinthuset angivet liggende ved Leddet paa Voldumvejen, og i Klausholms Jordebog fra omkring 1683 nævnes det som liggende »ved Gaardsens Markled«. Omkring Aar 1743 flyttede Alexander Buds op til Voldum By, hvor han fik en Halvgaard i Fæste (Matr.-Nr. 1)¹⁾; hans sædvanlige Benævnelse var nu »Alexander i Voldum«. — Hvad denne Mand fra først af har været, eller hvorfra

¹⁾ Den anden Halvgaard havde Axel Jensen. De vare tilsammen skyldsatte til 8 Tdr. » Skp. » Fdk. 2 Alb.

han stammede, kan ikke oplyses; i Efterslægten lever ikke længer nogen Tradition om ham (— han er Oldefaders Bedstefader til Forfatteren af nærværende Afhandling —); men naar man seer hen til hans fremmedartede Navn og betænker, at der til Klausholm, særlig medens den var Rytterkaserne og Enkedronning Anna Sophies Residents (1718—30 og 1731—43), maa have været knyttet mangfoldige Funktionærer, kan det synes ret troligt, at Alexander Buds har været af fremmed Afstamning¹⁾ og har indtaget en formodentlig underordnet, tjenende Stilling paa Klausholm²⁾. Det er vel i denne Egenskab, at han har haft Bolig i Flinthuset, og da Forholdene ved Anna Sophies Død (7de Januar 1743) ganske forandredes, har maaske netop dette givet Anledning til, at man har anbragt ham oppe i Kirkebyen som Gaardfæster. — Ved sit Giftermaal var Alexander formodentlig knyttet til Sognets Befolkning, og selv om han maaske oprindeligt har været en Fremmed, blev han hurtigt og helt optaget i Bøndernes Kres. Hans Hustru hed Anne Jensdatter. Baade i Flinthuset og i Voldum fødtes der dem adskillige Børn, hvoraf fem overlevede Faderen. Denne døde i Marts 1758. Skifteforretningen i Dødsboet³⁾ udviser stor

¹⁾ Skønt Navnet Buds seer noget fremmed og usædvanligt ud, var Alexander dog ikke den eneste i Voldum, der bar det. Samtidig levede en Christen Buds der i Byen. Han og Alexander vare ikke Brødre, men de vare sikkert nok Slægtninge; de anføres hyppigt som Faddere til hinandens Børn.

²⁾ Baron H. Berner Schilden Holstens omhyggelige Afhandling om »Dronning Anna Sophie paa Clausholm« (Randers Amts historiske Aarbog 1911) oplyser intet herom, men udelukker heller ikke den her fremsatte Antagelse. Imidlertid har Baronen, med hvem jeg har forhandlet om Sagen, udtalt, at han ikke troer, at Alexander Buds har haft nogen Ansættelse ved Dronningens Hof paa Klausholm.

³⁾ Klausholms Skifteprotokol for Aarene 1745—63 i Landsarchivet i Viborg.

Fattigdom deri. Enken blev siddende ved Gaarden, og da det »sees, at intet i Arv kan blive at dele imellem Enken og Arvingerne, saa lovede Enken derimod at drage al moderlig og christelig Omsorg for sine endnu uforsørgede Børn med Ære og Lære, til de kan blive saa store, de deres Brød hos Fremmede kan fortjene«. — Af Alexanders Børn er der her kun Anledning til at nævne den yngste, Datteren Anne Katrine Alexandersdatter, født i Voldum 1750 eller snarere 1751 (døbt 24de Januar 1751)¹⁾. Navnet Alexandersen findes forøvrigt endnu i Voldum.

Samtidig med Alexander Buds levede der i Voldum en noget yngre Gaardmand, Christen Nielsen Aal. Han var født 1722, var formodentlig som ganske ung bleven Gaardfæster, i hvert Fald var han det i 1752. I dette Aar deltog han nemlig sammen med Alexander og forøvrigt saa godt som alle Godsets andre Bønder i en Strid med Herskabet om den voxende Hoveribyrde. Bønderne klagede til Kongen og nedlagde delvis Arbejdet paa Hovmarken, hvorover Herskabet saa paa sin Side indsendte Klage over Bønderne; en Kommission nedsattes og en lang Retssag førtes, hvilken endte med Bøndernes fuldstændige Nederlag og Idømmelsen af haarde Pengebøder og Erstatningsudredelser. Jeg har i min Afhandling »Klausholms Bønder ved Midten af 1700erne«²⁾ beskrevet denne Strid og skildret de ynkelige Tilstande, som da herskede i Voldum og Omegn. Nærværende Arbejde, som paa een Gang danner en Fortsættelse af og et Modstykke til denne Afhandling, vil igennem Skildringen af en fremragende Personlighed vise den samme Egns og det samme Bonde-

¹⁾ Voldum Kirkebog i Landsarchivet.

²⁾ Jydske Samlinger 4de Række, I 246 ff.

samfunds dygtige Opsving under de gunstigere Forhold, som 1800erne frembød.

Familien von der Maase, som i 1744 efter Anna Sophies Død havde købt Klausholm Gods af Kronen, beholdt det ikke længe. Justitsraad Christian v. d. Maase var død midt under Striden med Bønderne, og efter dennes for Herskabet saa heldige Afslutning solgtes Ejendommen med stor Fortjeneste (1758, for 80,000 Daler). Køberen var Normanden Matthias Wilhelm Huitfeldt¹⁾, oprindelig Officer, men siden 1762 Stiftamtmand i Viborg og 1779 Geheimekonferentsraad. Han besad Klausholm i en meget lang Aarrække, Aarhundredet ud. Om Forholdene blandt Bønderne i dette Tidsrum kan ikke siges meget. Det strænge Hoveri blev formentlig efter Kommissionsdommen af 9de August 1756 bestaaende i fuldt Omfang; men paa den anden Side maatte det kaldes en Fordel for Bønderne, at den ny Godsejer var en velhavende Mand. (Før Købet af Klausholm havde han sammen med sin Moder, Karen Werenskiold, ejet den store norske Hovedgaard, Hafslund i Smaalenene, hvilken de solgte i 1754)²⁾. Han behøvede altsaa ikke at overbebyrde Bønderne. At Godset under denne Ejers lange Besiddelse kom ind i rolige og stabile Forhold, var jo ogsaa heldigt. Tilmed vare Tiderne opadgaaende³⁾, og som alle vide, var jo de Styrendes Opmærksomhed i sidste Halvdel af 1700erne mere end nogensinde rettet mod Bøndernes Forhold; mange fortræffelige Reformplaner bleve fremsatte og adskillige af dem virkeliggjorte.

Ved Paasketid 1783 mistede Christen Nielsen Aal sin 79aarige Hustru Anne Nielsdatter, som altsaa var betydelig

¹⁾ Biogr. Lex. VIII, 163 f.

²⁾ Om Werenskioldernes Rigdom se Biogr. Lex. XVIII, 397 f.

³⁾ V. E. Maar: Det danske Landbrugs Historie. Kbh. 1912. S. 99 ff.

ældre end han selv, og allerede samme Aar, den 15de September, indgik han et nyt Ægteskab. Bruden var Anne Katrine Alexandersdatter; Forlovere vare hendes Broder, Jens Alexandersen, og hendes Søster Helles Mand, Iver Nielsen, begge Gaardmænd i Voldum.

Den 8de August 1788, i Stavnsbaandsløsningens Aar, fødtes Christen Aals og Anne Katrines Søn, *Jens Christensen*, eller som han almindelig kaldtes i sin Hjemstav, *Jens Aal*¹⁾, den Mand, hvis Liv og Gærning her skal undersøges og beskrives.

En Biografi af ham findes i D. E. Rugaards Værk: Fremragende danske Bønder før og nu, Kbh. 1871, S. 263 ff., og herpaa hviler den korte Artikel om ham af Emil Elberling i Dansk biografisk Leksikon III, 472.

Om Jens Christensens Skolegang, der altsaa faldt i Aarene omkring Aarhundredeskiftet, bemærker Rugaard, at den kun bød ham en meget ringe Lejlighed til at erhverve Kundskaber, hvilket han ofte senere følte og dybt beklagede. At sige noget bestemtere herom er meget vanskeligt. Voldum Skole var een af Frederik den Fjerdes Ryttergodsskoler fra 1721²⁾. I Jens Christensens Skoletid var en Mand, ved Navn Jens Andersen Graver, Lærer derved; han var vistnok en Bondesøn fra Rud Sogn, Voldums Annex. Først var han bleven Degn i Søby; men under 11te Februar 1790 kaldte Geheimeraad M. W. Huitfeldt ham til Voldum, hvor han virkede i en meget lang Aarrække. Han døde 17de Januar 1832³⁾.

¹⁾ Kirkebogen kalder ham en enkelt Gang Jens Christensen Aal, ellers kun Jens Christensen. Selv brugte han kun sidstnævnte Form. Navnet Aal er heller ikke senere blevet benyttet af hans Slægt. Allerede i en Jordebog fra 1640—44 (Klausholms Archiv) findes en Gaardmand i Voldum med Navnet Aal.

²⁾ Den gamle Bygning, som i 1856 var bleven udvidet, blev i 1911 nedrevet og erstattet af en ny

³⁾ Voldum Skoles Embedsbog og Voldum Kirkebog.

Det er meget muligt, at han som Lærer har været middelmaadig, og hvis Skolen endnu blev drevet efter den oprindelige Undervisningsplan fra Oprettelsestiden, hvad ikke kan nærmere oplyses, var Grænserne for, hvad den kunde give, jo meget snævre. Fortegnelse over Konfirmanderne i de paagældende Aar mangler i Voldum Kirkebog, saa det kan ikke oplyses, hvilken Dom Sognepræsten har udtalt angaaende Jens Christensens Opførsel og Kundskaber ved hans Undervisnings Afslutning Hans Underskrift under den nedenfor omtalte Skifteforretning

Louis Vigen - den 25de d'sept 1866
 10, det kongelige Madkommunali genind Viak. ved Claus-holm -
 Skrivemaskine. Voldum, i det nye Tårn.
Louis Vigen
 Anvendes kun som af og på den...
Louis Vigen
 Onsdag d. 10. Sept. 1866
Jens Christensen
Alexander Gyver og *Alexander Jensen*
Jens Christensen
Alexander Gyver og *Alexander Jensen*

Facsimile af Underskrifterne under Svns- og Taxationsforretningen af 10. September 1866.

i 1806 viser en uøvet og daarlig Haandskrift, og naar han senere kom til at skrive saa fortræffeligt, baade i Henseende til Indhold og Form, og i det hele tilegnede sig en saa respektabel Dannelse, da er han væsentlig en selvlært Mand. Autodidaktens Ejendommeligheder spores da ogsaa tydeligt nok hos ham gennem hele hans Liv.

Endnu nogle Aar efter Jens Christensens Konfirmation levede hans gamle Fader. Det blev forundt denne Olding, som havde været med i den dybeste Fornedrelsestid, at leve ind i den nye Tid, som Reformerne havde

banet Vej for; først den 6te Juli 1806 døde Christen Aal, noget over 84 Aar gammel.

Skifteforretningen i hans Dødsbo¹⁾ giver et klart Billede af Forholdene i Jens Christensens Hjem. Skriveren fra Klausholm og de to Vurderingsmænd, Jens Christensens Fætttere, Gaardmændene Alexander Iversen og Alexander Jensen, vurderede alt, hvad Boet ejede, til et Beløb af 307 Rdl. 1 Mk. 15 Sk. Det tyder jo hverken paa særlig Velstand eller særlig Fattigdom. Indboet var ret godt og rigeligt; Besætningen bestod af 6 Heste, ligesaa mange Køer, 4 Ungkreaturer, 6 Svin, 11 Faar og 8 Gæs.

Den 2den Oktober 1806 foretoges selve Skiftet. Paa Herskabets Vegne fremtraadte Forvalter Bay, som fordrede Gaardens Bygninger ansatte til »Brystfæld« af 84 Rdl. 2 Mk. Værdi; »den til Gaarden med sammes pligtige Høveri udfordrende Besætning« ansatte han til Værdi af 121 Rdl. 1 Mk. Anden Gæld hæftede ikke paa Boet. Naar de to nævnte Beløb samt Skifteomkostningerne droges fra, beholdt Boet tilbage til Deling imellem Enken, Sønerne Niels og Jens samt Datteren Karen: 92 Rdl. 5 Mk. 6 Sk. Anne Katrine Alexandersdatter blev siddende ved Gaarden. Hun døde som Aftægtskone den 16de September 1816.

II.

Kort efter Faderens Død naaede Jens Christensen Værnepligtsalderen og udskreves som Nr. 29 af Randers Amts 122de Lægd. Den 4de Juli 1810 enrøulleredes han i Fyenske Regiment lette Dragoner 1ste Eskadron,

¹⁾ Skifteprotokol for Klausholm Gods 1796—1846 i Viborg Lands-
archiv.

som Nr. 167¹⁾. Vi faa ved denne Lejlighed at vide, at han var en Karl af Middelhøjde (64 Tommer) med blaa Øjne og gult Haar. I den følgende Tid gennemgik han altsaa Rekrutskolen ved sit Regiment i Odense og tjente ved de lette Dragoner.

Men nu brød jo en haard og vanskelig Tid ind over Danmark; til den i flere Aar slæbende, ødelæggende Søkrig med England kom ogsaa Landkrigen. 1813 oprandt, det kritiske Aar, hvor Spørgsmaalet stilledes til Frederik VI mere indtrængende end nogensinde: For eller imod Napoleon? Som bekendt valgte Kongen trods alt at holde fast ved den franske Alliance; ved Traktaten 10de Juli 1813 knyttedes Danmark-Norges Skæbne nøje til Napoleons²⁾. I Overensstemmelse hermed blev der truffet nye Dispositioner med Hensyn til Hæren i Holsteen. Den saakaldte »bevægelige Arméedivision«, som i længere Tid havde staaet der, blev omdøbt til »Auxiliærkorpset«; dette skulde forstærkes og under Anførsel af Prins Frederik af Hessen, Kongens Svoger, samvirke med det 13de franske Armékorps under Davout, Fyrste af Eckmühl. Auxiliærkorpset skulde traktatmæssig bestaa af 10,000 Mand Fodfolk, 2100 Ryttere og 40 Kanoner. De tyenske lette Dragoner, som paa dette Tidspunkt laa paa Sjælland, skulde ved først mulige Lejlighed føres over Bælterne for med deres 4 Eskadroner (600 Mand) at komplettere Auxiliærkorpsets Rytteri. Det trak dog ud hermed. Endnu i August vare de ikke komne over paa Halvøen, saa at de ikke kom til at deltage i den Indrykning i Mecklenburg, som Fyrst Eckmühl begyndte den 16de August. Efter at de endelig vare ankomne til Lübeck, forlagdes de til Ratzeburg og tog her den 18de September Del i

¹⁾ Krigsministeriets Archiv.

²⁾ Se til det følgende: C. Th. Sørensen: Kampen om Norge i Aarene 1813—1814, I—II, Kbh. 1871.

Rekognosceringen ved Zarrentin. Men efter Slaget ved Leipzig maatte Ratzeburg rømmes. Eckmühl trak sig ind i den Stilling i og ved Hamburg, hvor han vilde slaa det sidste Slag for sin Kejser; de danske Tropper skiltes fra ham og drog langsomt mod Nord, forfulgte af Karl Johan med Svenskerne, de Allierede og Sværme af Kosakker. I de nu følgende Kampe, ved Bornhøved og navnlig ved Sehestedt, deltog de fyenske lette Dragoner med udmærket Tapperhed.

Saaledes kom de danske Dragoner til at spille med i en enkelt Scene af det store Verdensdrama, ganske vist i sidste Akt og paa et Hjørne af Skuepladsen, men dog sammen med historiske Personer af første Rang. Her saa Bondesoldaterne med Forundring, men uden at imponeres, den haarde og grumme Davout, her fulgte de den raske, straalende Lallemand¹⁾, her mødte de de fremmedartede og vilde Kosakker, som havde udbredt Forfærdelse om sig gennem det halve af Europa, men næppe kunde ryste vore Folks Sindsro; allerhøjest aflokkede de dem et Smil ved deres underlige Udstyrelse²⁾.

I dette skæbnesvangre Felttog var altsaa ogsaa Jens Christensen fra Voldum med; alle de brogede Billeder, alle de mærkelige Indtryk, som Krigen, Landet og Menneskene, Ven og Fjende, bragte ham, dem modtog og bevarede han i sin opladte og livlige Sjæl. Han var forsaavidt heldig, som han ikke kom med i de haardeste Sammenstød: ved Bornhøved hørte hans Regiment vel til den kæmpende Hærafdeling, men var detacheret, ved Sehestedt kom hans Eskadron, der var afgivet til Arrièregarden, ikke til at medvirke ved de tre andre fyenske

¹⁾ Wowhalsen med den bette, røh Luh (E Binnstoww). Om General Lallemands Popularitet og glimrende Personlighed se Sørensen: Ant. Skr. I, 303.

²⁾ Den føøst, A soe, tint A, war en Kræmer (E Binnstoww[^]).

Eskadroners dristige og virkningsfulde Indhug¹⁾. Men han var altsaa blandt de sidste, som reddede sig ind i Fæstningen Rendsburg.

Jeg har lagt saa megen Vægt paa denne Jens Christensens Deltagelse i det holsteenske Felttog 1813, fordi jeg nemlig antager, at det er hans Fortællinger fra den Tid, som har ydet St. St. Blicher Stof til Jens Jensens berømte Stykke i E Binnstoww, ja at Jens Christensen ligefrem har staaet Model til Jens Jensen, den lyse, frejdige Østjyde, der skinner frem i E Binnstoww som en Bøgegren midt i Lyngen.

III.

Exkurs om Jens Jensens Fortælling i E Binnstoww.

Stykket, det først offentliggjorte og formodentlig ogsaa det først forfattede Afsnit af E Binnstoww, fremkom oprindelig som selvstændig Artikel i Nordlyset 1827²⁾. Det bar her Overskriften; »De forunelest Oer i Jens Jensens Lyu, ætter hans æjn Beskryuels«. Det er en Frugt af Blichers nylige Omflytning fra Thorning til den østjydske Egn; en anden Mennesketype og en anden Livsopfattelse traadte ham her i Møde. Han kendte den vel fra Hads Herreds-Tiden; men Thorning-Aarene havde fjærnet ham fra den; den var nu som ny for ham. I 1825 var Blicher kommen til Spentrup. Jeg formoder,

¹⁾ Meddelt fra Krigsministeriets Archiv.

²⁾ Nordlyset, et Maanedsskrift udgivet af S. S. Blicher og I. M. Elmenhoff, Randers 1827, II, 216—220. — Om Binnstoww-Udgaver se Marius Kristensen: Bidrag til den jyske Literaturs Historie, i Dania, Tidsskrift for Folkemaal og Folkeminder, II, Kbh. 1892—94.

at han strax efter sin Overflytning har lært Jens Christensen at kende, og jeg antager, at det var den fælles Interesse for Høravlen, der først bragte de to Mænd sammen. Blicher arbejdede dengang ivrigt for Høravl og Lærredsindustri¹⁾, og allerede som ung Gaardmand drev Jens Christensen Hør dyrkning. — Præsten og Bonden, der i Aarenes Løb skulde faa saa meget med hinanden at gøre, boede jo i samme Egn; Afstanden imellem Spentrup og Voldum er kun 25 Kilometer, og den midt mellem Byerne liggende fælles Købstad Randers byder Lejlighed til jævnlige Sammentræf mellem de to Landsbyers Befolkning. Blichers hyppige, mange Gange ganske ugenerte Anvendelse af levende Model er jo vel kendt af enhver Blicherforsker²⁾. Jeg mener mig altsaa berettiget til den ovenfor fremsatte Formodning om Jens Christensens Forhold til Krigsberetningen og Jens Jensen-Figuren.

Fortælleren i E Binnstoww er ikke alene ved sin Type karakteriseret som Østjyde, men ogsaa ved sit Sprog, og til Overflod indføres han i den samlede Binnstoww-Udgave ligefrem som saadan. Med Hensyn til Typen: det lyse, opvakte, verdensmæssige i hans Natur kan henvises til hvad ovenfor er sagt og navnlig til den udmærkede Charakteristik af Jens Jensen, som Blicherforskeren Hans Hansen har givet i sine Studier³⁾. Han gør her blandt andet gældende, at det er uberettiget, naar der i de fleste Læseres Øjne falder et Skær af Latterlighed

¹⁾ Han indsendte i Aaret 1826 (maaske allerede 1824) en (nu forsvunden) Afhandling om denne Sag til Landhusholdningsselskabet. J. Aakjær: St. St. Blichers Livstragedie, Kbh. 1903—04, III, 107, Noten.

²⁾ Se et Exempel, ogsaa fra en Binnstoww-Fortælling: J. Aakjær: Anf. Skr., II, 207.

³⁾ Hans Hansen: Studier over St. St. Blicher, Kbh. 1898, S. 67 ff.

over Dragonen paa Grund af dennes misforstaaede franske Sprogbrokker. Dette er jo meent helt anderledes: han forstaar selvfølgelig ikke ret Franskmændenes Sprog; men han gaar ud fra, at de vel er Mennesker ligesom vi andre. Jens Jensen er i det hele langt fra naiv, han opfatter meget vel det væsentlige, Detaillerne behandler han med Overlegenhed og en ganske klædelig Flothed.

Sproget er i den endelige Binnstoww-Samling fra 1842 et ret uforandret Optryk af Artiklen i Nordlyset, et temmelig godt gennemført Østjydsk (med efterhængt bestemt Artikel). Kun har Blicher i 1842 erstattet u med w og, formodentlig ligeledes efter engelsk Mønster, gennemført Skrivemaaden A for a i 1ste Persons Pronomen¹⁾.

I 1842 er tilføjet Rammen, hvor Jens Jensen indføres i Bindestuen som den østenfra kommende, vandrende Handelsmand, og den barokke Slutning fra 1827 »de-gaang a sku te aa sedd ou Hæjsten, saged a mi jenn Bien. De haad Taalleriet skøt fræ mæ ve Sestej, aa a haar heller aalle sit et siin« er ombyttet med den nu kendte, hvor det heldigvis kun er Mundbiddet til Piben, han savner, da han kommer til Rendsburg.

Der foreligger ikke Materiale til en fyldestgørende Charakteristik af Jens Christensen i hans Ungdom, derimod nok i hans Manddom og Alderdom; men efter hvad vi da kende til ham, tør vi vel slutte tilbage og tænke os ham som den raske og flinke Soldat, der kommer

¹⁾ Det maa beklages, at de Ordforklaringer, som Henrik Ussing har givet til E Binnstoww i Hans Hansens Blicherudgave, Kbh. 1905—07, II, 58 ff. for det her omhandlede Stykkes Vedkommende indeholde et Par grove Fejl. Ordet »tingger« oversætter han: sælger, i Stedet for: bestiller (til senere Levering), skønt selve Sammenhængen dog burde have vist ham det umulige i, at en Østjyde rejser omkring og sælger Strømper i selve Bindeegnen. »Hantiring« oversætter han: Omgang (?), i Stedet for: Udseende, Farve, Kulør.

igennem Verden, selv om den er kontrær, med et lyst Syn paa alt og et frisk Mod — netop saaledes som Blicher har vist os Jens Jensen.

Et lille Træk fra Jens Christensens unge Dage hører nærmest til her og skal fortælles paa dette Sted som et Bidrag til hans Charakteristik. Engang var Jens Christensen til Hovarbejde paa Klausholm; man kørte den Dag Gødning ud. Da kom Husbonden ridende ud i Marken, han var hidsig, brutal og skældte frygteligt ud; det har formodentlig været den opfarende og strænge Major von Oppen-Schilden. Jens Christensen, som stod ved Siden af den vrede Mand og hakkede Gødning af sit Læs, vendte da Bagen af Møghakken til og gav Godsejerens Hest et saadant Rap, saa baade Hest og Rytter forsvandt i det fjærne.

Samtidig med at Blicher ugenert brugte levende Model, tog han sig, som ogsaa tilstrækkelig bekendt, store Friheder ved Benyttelsen af det foreliggende. En nøjere Undersøgelse af Jens Jensens Fortælling vil bekræfte dette. Som Blicher har gengivet den, kan den umuligt dække en enkelt, bestemt Dragons Oplevelse.

Jens Jensen beretter jo følgende: Fra Skolen (formentlig i Itzehoe, hvor han lejlighedsvis fortæller, at han tidligere har ligget) kommer han til sin Eskadron i Eckernförde og marscherer strax med den ind i Mecklenburg. Her træffe de Franskmændene, med hvem han og hans Kammerat har et mindre heldigt Sammenstød. De indtage Ratzeburg, men vende tilbage til Hamburg, skilles her fra Franskmændene (Eckmühl græder) og drage til Bornhøved, hvor de angribes af Kosakker. Lallemand er her hos dem. Endvidere deltager han i Slaget ved Sehestedt, redder sig ind i Rendsburg og afslutter her sine krigeriske Oplevelser.

Vi skal nu betragte denne Beretning noget nærmere: I Auxiliærkorpset fandtes af danske Dragoner (hvorom der jo alene kan være Tale, jfr.: Dragoon dannoa) kun følgende: 4 Eskadroner af Jydske Regiment lette Dragoner (Randers) og 4 Eskadroner fyenske lette Dragoner (Odense)¹⁾. Læser man nu Jens Jensens Fortælling igennem, da synes dens første Halvdel at være fortalt af en Randers-Drageon, men den sidste Halvdel af en Odense-Drageon.

Første Halvdel: Randers-Drageonerne havde i 1813 Exercerskole i Itzehoe²⁾. De vare med i Mecklenburg, de vare i Hamburg, eller dog nær derved, hos Fyrsten af Eckmühl; men alt dette var ikke Tilfældet med Odense-Drageonerne.

Sidste Halvdel: Jens Jensen var med ved Bornhøved og Sehestedt; men dette var Randers-Drageonerne ikke. Efter at være skilte fra Eckmühl, marscherede disse uhindret til Rendsburg over Pinneberg og Itzehoe³⁾. Lallemand var ikke hos dem, men derimod hos Tropicperne, der kæmpede ved Bornhøved og Sehestedt, og det var, som ovenfor fortalt, de fyenske Drageoner, som her vare i Ilden.

Fortællingen er altsaa ganske frit komponeret over de dels oplevede, dels ikke-oplevede Træk, Blicher har faaet fra sin Hjemmelsmand. Han har ladet ham opleve det hele.

¹⁾ Sørensen: Anf. Skr., I, 251 f., 273.

²⁾ E. V. Busky-Neergaard: Historisk Beretning om 5te Dragonregiment, Randers 1879, S. 11.

³⁾ Sørensen: Anf. Skr., II, 28.

IV.

Umiddelbart efter Kielerfreden (Januar 1814) sattes Hæren paa Fredsfod. Jens Christensen er formentlig samtidig hermed bleven hjemsendt¹⁾, og allerede 1815 fik han af Geheimekonferentsraad Hans Heinrich Friccius von Schilden-Huitfeldt²⁾ Fæstebrev paa sin Fædrengaard, hvilken han formodentlig strax efter sin Hjemkomst havde overtaget og bestyret for sin gamle Moder. Han og hans Broder Niels bleve paa samme Dag, den 15de Juli 1814, gifte i Voldum Kirke; Jens Christensen ægtede den 23aarige Kiersten Andersdatter, Datter af Gaardfæster Anders Rasmussen Vestergaard og Hustru Mette Madsdatter i Voldum; Niels Christensen blev gift med den ovennævnte Degn Jens Gravers Datter, Sophie Hedevig. Forlovere for begge Par vare Jens Graver og Brødrenes Fætter, Gaardfæster Alexander Iversen i Voldum³⁾.

I Jens Christensens Ægteskab fødtes følgende Børn:

1. Anne Katrine Jensdatter, født 15de Februar 1817, gift 1854 med sin Fætter, Gaardfæster Christen Nielsen i Voldum (Søn af Niels Christensen Aal).
2. Mette Marie Jensdatter, født 5te April 1822, gift med Jens Christensen (fra Sjælland?).
3. Christen Jensen, født 15de Februar 1828, gift 1857 med Ester Ovesdatter fra Voldum. Han overtog Gaarden efter Faderen, og hans Søn, Sognefoged Ove Jensen, besidder den nu.

¹⁾ »17de Marts 1814 sattes han i Nr. 24, og 18de December 1817 afgik han som Gaardbruger fra Regimentet«. Meddelt fra Krigsministeriets Archiv.

²⁾ Svigersøn og Efterfølger af M. W. Huitfeldt. Han besad Klaus-holm fra 1800—1816.

³⁾ Forfatterens Oldefader.

Det var en meget kritisk Periode, i hvilken Jens Christensens første Gaardmandstid faldt. Pengekrisen efter 1813 og Landbrugskrisen efter 1818 rystede i disse Aar Samfundet lige til dets Bund¹⁾. Forholdsvis heldige under disse sørgelige Omstændigheder maatte Fæsterne siges at være; for dem tog dog Godsejerne det første Stød af. Disses Forpligtelse til at indestaa for Bøndernes Skatter blev ligesom en Lynafleder for deres Fæstere. Paa Gods-ejerne slog Staten ned med sine Krav; mangfoldige Godser maatte i disse Aar lide Exekution for Skatter, ja mange af dem maatte Staten overtage for Restancer²⁾. Ogsaa paa Klausholm foretoges der i Aaret 1821 Udpantning for kongelige Skatter hos den ny Besidder, Major von Oppen (Schilden)³⁾, der i 1819 havde overtaget Gaard og Gods. — Men selvfølgelig søgte Godsejerne at fordele Trykket nedad paa deres Fæstere, og skønt disse nu vare ganske godt omgærdede med Lovbestemmelser og ikke helt lette at hjemsøge, droges naturligvis ogsaa de ind i Krisen, og de fattige Tider knugede efterhaanden alle. En vis Bitterhed kunde under disse Forhold let opstaa imellem Herskab og Bønder, særlig hvor gammelt patriarchalsk Forhold ikke raadede. Mangen en Godsejer maatte ligesom midt i 1700erne ræsonnere saaledes: Hoveriet er det eneste sikre og erholdelige, jeg kan faa af mine Bønder. Ganske vist var

¹⁾ V. E. Maar: Anf. Skr., 139 ff. samt H. P. Kristensen: Landbrugskrisen i Danmark 1818—1828, Kbh. 1911, og Marcus Rubin: 1807—1814 samt Frederik VI's Tid, Kbh. 1892 og 1895.

²⁾ Se Listerne hos Rubin: Frederik VI, 212, og Kristensen: Anf. Skr., 41 f.

³⁾ Han havde arvet Klausholm (Det Schildenske jyske Fideikommis) ved sit Giftermaal med Rosalie von Schilden, en Broderdatter af H. H. Friccius v. Schilden-Huitfeldt, efter hvis Enkes Død han overtog det 1819. Han selv døde i 1872 som Kammerherre.

dette bleven fixeret i Reformtiden¹⁾; men det var paa mange Steder overordentlig trykkende endnu og blev selvfølgelig under de vanskelige Pengeforhold udnyttet til det yderste.

Men midt i disse ugunstige Tider tog Jens Christensen fat med ufortrøden Kraft og Iver. Han staar som en fremragende Repræsentant for det smukkeste i denne Tid, Arven fra det 18de Aarhundrede, den fortrøstningsfulde Stræben for en lysere Fremtid, den tapre Tro paa Lykken trods Skuffelser og Nederlag.

Bønderne i Egnen mellem Randers og Aarhus vare i det hele fremmelige Folk paa den Tid. Man kan her tale om en førgrundtvigiansk, paa Rationalismens Grund opstaaet Bondevækkelse, der ytrede sig i Iver for Oplysning og for materiel Dygtiggørelse og i en begyndende politisk Interesse. Blandt Foregangsmændene staar Jens Christensen og Peder Nielsen Knudstrup, Jørgen Blach i Taastrup, Søren Rasmussen Mikkelsen i Haar og Poul Jensen i Todbjerg i første Række²⁾. Som ægte Børn af det store Aarhundrede vare de Begyndere og Forsøgere. Een af hint Aarhundredes mest typiske Personligheder, Grev Johan Ludvig Reventlow, brugte tidt det karakteristiske Ord: »Man kender ikke en Ting, før man den har prøbet«. Ordet er betegnende, ogsaa for disse nyvakte Bønders ivrige Griben efter nye Muligheder og Spejden efter nye Veje, for deres ufortrødne Arbejde ud af en stræng og fattig Tid. mod en lysere Fremtid. En Mand som St. St. Blicher, der ogsaa havde mere i sig af det 18de end af det 19de Aarhundrede,

¹⁾ For Klausholm Gods Vedkommende ved Hoveriforening af 1792 og 1794.

²⁾ De biograferes alle hos Rugaard: Anf. Skr. henholdsvis 263 ff., 278 ff., 421 ff., 191 ff., 464 ff. Med Undtagelse af Poul Jensen findes de ogsaa i Biogr. Lex.

kunde glæde sig over disse Bønder og samarbejde med dem. — Denne Vækkelse førte ikke til alt, hvad man kunde have ventet, dels fordi den havde saa overordentlig svære Kaar at kæmpe med og dels fordi den i næste Slægtled krydsedes og plumredes af andre Indflydelser; men uden Resultat ind i vore Dage har den ikke været; næppe nogen Egn har vist sig mindre modtagelig for grundtvigske Ideer end denne. Lars Bjørnbak i Viby fandt derimod her en Befolkning, lydhør for hans Agitation.

Den af Samtiden mest fejrede blandt disse Bønder var sikkert Peder Nielsen Knudstrup ¹⁾, som af I. C. Drewsen, dog vel med nogen Overdrivelse, kaldtes »Danmarks første Bonde«. Han var født i Knudstrup, Grandslev Sogn, 1781, altsaa noget ældre end Jens Christensen. Ligesom denne tjente han i adskillige Aar som Kavallerist. Efter at være bleven permitteret giftede han sig, overtog en Fæstegaard i Leerbjerg, forbedrede den meget ²⁾ og købte derpaa Røved Mølle i Ødum Sogn. Han ejede senere forskellige Gaarde, var en Tid Stænderdeputeret og døde 1858 i Jebjerg, Ørum Sogn. Hans rastløse Liv havde ikke gjort ham til nogen velstaaende Mand; men som Forsøgsmand og Foregangsmand havde han i høj Grad gavnet sine Standsfæller. Han fik ved sit Exempel og ved sit Venskab stor Betydning for Jens Christensen.

I. C. Hald, det kgl. Landhusholdningsselskabs Sekretær, udgav 1827, som Led i den af Selskabet planlagte Række Amtsbeskrivelser, en Skildring af Randers Amt. Bogen hviler imidlertid paa Indberetninger fra en noget tidligere Aarrække samt paa Iagttagelser fra en Rejse, som Hald og Landvæsenskommissær C. F. I. Dalgas efter disse

¹⁾ Biogr. Lex., IX, 290 f.

²⁾ Det kgl. Landhusholdningsselskabs Aarsberetning for 1819—20, S. 4 f.

Indberetningers Modtagelse foretog i Aaret 1824. I denne Bog have vi et fortrinligt Tidsbillede af Randersegnen og dens landøkonomiske Forhold¹⁾ i Begyndelsen af 20rne. Det hedder her²⁾: »Dog mangle heller ikke Exempler paa Egne, hvor Bønderne, skønt endnu Fæstere, med megen Iver søge at indføre nyttige Forbedringer, ja endog gøre mangan Selvejer til Skamme. Voldum By i Galten Herred er i Særdeleshed et mærkeligt Bevis herpaa; næppe finder man nogen Selvejeregn, hvor Sansen for et bedre Agerbrug er saa udbredt som her, uagtet Bønderne i Voldum, som Fæstere under Klausholm, endnu trykkes af et strængt Hoveri. Sligt beroer og fornemmelig paa, om Bønderne i en Egn have et godt Exempel for Øje; føle de Kald til at følge det, da stræbe de sikkert derefter, hvad enten de ere Fæstere eller Selvejere; og dette Exempel har den tænkende og driftige, hoverigørende Fæstebonde, Gaardmand Jens Christensen, givet denne By«.

I samme Skrift, der Gang paa Gang fremhæver Galten Herred, og deri Voldum og deri igen Jens Christensen, opstilles til Sammenligning de store Bønder nord for Randers Fjord, i de forhen under det Dronningborgske Ryttergods hørende Byer. De vare nu velhavende Selvejere, men ikke saa driftige som Befolkningen syd for Fjorden. Heller ikke havde de forstaaet at sætte Tæring efter Næring; ved deres Gilder herskede trods de usle Tider en uformindsket Luxus.

Saadanne Sammenligninger og Betragtninger kunde i Reaktionstider som den her omhandlede blive farlige nok. Mange kom til det Ræsonnement, at Fæste, Tvang

¹⁾ Bidrag til Belysning af disse findes ogsaa i det af Randers Amts Husholdningsselskab i Aaret 1910 udgivne 100-Aars Jubilæumsskrift. Trykt som Manuskript, Randers 1910. (Citeret her som: R. A. H. S.).

²⁾ Hald: Anf. Skr., 43 f.

og Nød vare uundværlige for at drive Bønderne til Arbejde og Fremskridt. St. St. Blicher refererer og gengriver i sin Viborg Amts Beskrivelse¹⁾ denne Tankegang: »Der er dem, som mene, at disses (Fæsternes) Stilling, med enkelte Undtagelser, ikke er slettere end de fleste Selvejeres. Og anfører de da saadanne Exempler som Niels Remmer²⁾, Knudstrup, Jens Christensen (i Aarhus og Randers Amt) for at vise, hvorledes en mere afhængig, mere indkneben Tilværelse endog opmuntrer til større Eftertænksomhed og Driftighed. Men jeg troer, at man snarere maa ansee slige landøkonomiske Lys tændte og vedligeholdte af andre Aarsager end Nød og Trang. Hvis ej, da vare jo Nød og Trang hos Landmanden ønskelige. Eller hvo turde vel paastaa, at Fæstejord var en frugtbarere Grund for Landvæsenngenier end Selvejendom. Jeg mener, vi have allerede Erfaring for os om, at den sidste har frembragt langt flere, om end ej fuldt saa udmærkede som de trende nysnævnte Fæstere«.

Det, disse Fremskridtsbønder arbejdede paa og prøvede sig frem med, var særlig følgende Ting: En bedre Jordbehandling og en bedre Produktbehandling ved Hjælp af nye Redskaber, — et nyt Sædskifte, — Indførelse af nye Kulturplanter, — samt endelig Have- og Plantningsagen. I alle disse Retninger var Jens Christensen virksom og fremragende.

I Henseende til kraftigere og dybere Bearbejdelse af Jordbunden var det navnlig Svingploven, hvis Indførelse, Indøvelse og Brug betegnede det store Fremskridt. Ved Sammenligning mellem Halds Amtsbeskrivelse og R. A. H. S.s Jubilæumsskrift sees det, at Galten Herred, og

¹⁾ St. St. Blicher: Viborg Amt, beskrevet efter Opfordring fra Det kgl. Landhusholdningsselskab, Kbh. 1839, S. 51 f.

²⁾ Om denne, en Bonde i Terp, Skivholme Sogn, se I. H. Bredsdorff: Aarhus Amt, Kbh. 1827, S. 51.

særlig Voldum, med Hensyn til Svingplovens Benyttelse var flere Aar foran det øvrige Amt. Til Svingploven sluttede sig flere andre nyopfundne og nyindførte Dyrkningsredskaber. Ved Afholdelse af Præmiepløjninger omkring i Landet søgte Landhusholdningsselskabet og de stedlige Landboforeninger at opmuntre særlig Ungdommen til Brugen af den nye Plov. For Randersegnens Vedkommende afholdt Amtshusholdningsselskabet flere saadanne¹⁾; men særlig maa bemærkes den af Det kgl. Landhusholdningsselskab i September 1834 afholdte Præmiepløjning, der fandt Sted paa Spentrup Præstegaardsmark, hvilken St. St. Blicher selvfølgelig med Glæde havde stillet til Disposition.

Men ogsaa med Hensyn til Produkternes Renselse og Bearbejdelse krævede Tiden nye og forbedrede Redskaber. Det var en gammel Anke mod vort Korn, at det fremkom i uren Tilstand, og da vi, efter Norges Tab, maatte falbyde det paa det store Verdensmarked, var det nødvendigt, at der skete et Fremskridt i dets Behandling. Man arbejdede derfor paa Indførelsen af Kornrensemaskiner.

Om Hørrens Behandling og Hørbrydere vil der nedenfor blive Tale. Det synes, som om Voldum By ikke alene var bleven en Mønsterby for Landbruget, men at det stærke Krav om nye Landbrugsredskaber ogsaa havde fremkaldt dygtige Haandværkere paa dette Sted. Saaledes fremhæver Landhusholdningsselskabet i sin Aarsberetning for 1833—34²⁾ Smed Christen Jørgensen i Voldum, der drev en stor Tilvirkning af Svingplove (i Løbet af nogle Aar havde han afsat 170 saadanne) foruden andre nymodens

¹⁾ R. A. H. S., 278 ff.

²⁾ S. 23.

Redskaber. Senere nævner Selskabet med Ros Hjulmand Søren Andersen i Voldum¹⁾.

Nyt Sædskiye. — Vexelbruget, der principielt betød en Skiften imellem langstraaede og bredbladede Afgrøder (hvert andet Aar en langstraaet, hvert andet Aar en bredbladet), var her det nye, som søgtes indført i Stedet for de gamle Sædskiye, Alsædsbrug og Trevangsbrug og det nyere Kobbølbrug. At være »Vexelbruger« var ensbetydende med at være Fremskridtsmand af nyeste Type paa Landbrugets Omraade²⁾. Knudstrup og Jens Christensen var her Banebrydere paa Randerseggen³⁾.

I Forbindelse med Vexelbruget staar Forsøgene med ny Kulturplanter: Kartoffler, Vikker, Boghvede, Kommen, Hamp, Raps, Provstirug. Men ogsaa de brat faldende Kornpriser og Mistvivlen om, at de nogensinde igen vilde naa en tilstrækkelig Højde, drev Datidens Landmænd ind paa bekostelige, tidt fejlslagne Forsøg med nye Kulturer. Saadanne dukkede op, forsøgte og maatte igen forkastes. En Kulturplante, som vel ikke var ny, men af hvis udvidede Dyrkning man paa denne Tid lovede sig meget, var Hørren. Ogsaa denne havde Mændene i Galten Herred tidlig givet sig af med. Hør dyrkningen tænkte fortsat af Hørindustrien. Husfliden skulde her tages i Brug og mange Penge derved tjenes og spares for Landet.

Interessen for Have- og Plantningssagen var en Arv fra det 18de Aarhundrede, der ogsaa paa dette Omraade var grundlæggende og banebrydende. I Vestjylland fandt den Opgave, at klæde Landet med Træer, først langt

¹⁾ Aarsberetningen for 1837—38, S. 18 f.

²⁾ Blicher var mærkeligt nok ingen Tilhænger af Vexelbruget. Hans Udtalelser derom i »Viborg Amt«, S. 55 ff., høre til dem, som Landhusholdningsselskabet har tilladt sig at gendrive i Fodnoterne.

³⁾ Om Knudstrups Drift i Røved Mølle se Hald: Anf. Skr., 50. Om Jens Christensens Vexelbrug se nedenfor.

senere sin Løsning; men for Østjyllands Vedkommende fortjener Jens Christensen vel at nævnes ved Siden af Blicher og Konsistorialraad Bierregaard i Hjermind ¹⁾ som een af Have- og Skovplantningens Foregangsmænd allerede i det 19de Aarhundredes Begyndelse, i en Tid, da de overskydende Kræfter til Plantning vare smaa og Forstaaelsen af Sagen ringe; men hvor der dog naaedes et Stykke frem.

Her skal nu i det følgende gives en sammenhængende Skildring af Jens Christensens landøkonomiske og oplysende Bestræbelser, væsentlig paa Grundlag af et stort, i Landhusholdningsselskabets Archiv foreliggende Brevmateriale. Vi ere saa heldige at kunne lade Jens Christensen selv føre Ordet og fortælle om sine Planer og Resultater, sine Sejre og sine Skuffelser. — Den mangeaarige Forbindelse mellem ham og Landhusholdningsselskabet (L. S.) indledes ved, at han den 30te Oktober 1821 indsender følgende Beskrivelse af sit Landbrug samt Andragende om Støtte til sit Arbejdes Fortsættelse. Skrivelsen gengives her med nogle enkelte, uvæsentlige Udeladelser og Forkortelser ²⁾. Skriften i Originalen er ualmindelig smuk og letlæselig; den hæver sig højt over andre samtidige Bønders Skrivelser i Selskabets Archiv.

God! det er Pengen! — Gode Gæster og Nægt!! og det gamle Land!!!

Middum d. 13 August 1821

allerværdigst
Jens Christensen
Stofte og Gæster-Land
indes Præstølen Gaard

Jens Christensens Retskrivning og Interpunktion er ikke helt gennemført i omstaaende Gengivelse af hans Skrivelser.

¹⁾ Biogr. Lex., II, 349 ff.

²⁾ Udeladelserne betegnes ved . . ., Forkortelserne i Parenthes.

Til det kgl. L. S., København.

Da jeg ved flere Lejligheder har bragt i Erfaring, at en Del Landmænd nyde Understøttelse af det kgl. L. S. dels som Erstatning, fordi de have forbedret deres Ejendomme og dels som Opmuntring til i Fremtiden at vedblive den forbedrede Agerdyrkningsmaade og at udvide samme, saa anlediger det mig til paa det underdanigste at angive for det høje Selskab, hvad jeg i de sidste 5 Aar har foranstaltet til min Gaards hensigtsmæssige Opbyggelse og Indretning samt til min Hauges og øvrige Jorders Forbedring, med det Haab, at nedentegnede Forklaring maatte vinde dette høje Selskabs Tilfredshed, hvilket jeg stedse vil ansee som en Opmuntring.

1) Gaarden, som jeg beboer, modtog jeg i Fæste Aar 1815 og er en hoverigørende Fæstegaard til Klausholm, beliggende i Randers Amt, Galten Herred, staaende for Hartkorn Ager og Eng: 5 Tdr. 2 Skp. ca. 30 Tdr. Land geometrisk Maal. I de 3 første Aar, efter at jeg havde fæstet benævnte Gaard, drev jeg dens Jorder efter Egnens gamle Skik og Brug uden synderlig at lægge Mærke til nogen Forbedring ved Agerdyrkingen, af Aarsag at jeg paa den Tid var Forpagter med flere af mine Bymænd af Klausholm Hovedgaards Mark¹⁾. — I Aaret 1816 brolagde jeg i min Gaard 80 □-Favne, og dernæst foretog jeg mig min Gaards Indlukning dels ved Husenes Sammenbygning og dels ved at opføre nye Halvtag for desbedre at frede saavel for andres som for mine egne Kreaturer.

2) I dette Aar foretog jeg mig at forandre mit Gød-

¹⁾ Ved Kontrakt af 20de Juni 1800 (Original i Klausholms Archiv) forpagtede samtlige Klausholms hoverigørende Bønder Hovedgaardens Ager og Eng, foreløbig for 4 Aar; men Kontrakten maa senere gentagne Gange være bleven fornyet og formeentlig ogsaa paa væsentlige Punkter ændret. Forholdet er interessant som et Forsøg paa Løsning af Hoverispørgsmaalet og vistnok ret enestaaende.

ningssted, der forhen var efter Egnens gamle Skik og Brug 2 Alen dyb, som jeg ansaa for meget skadeligt. Gødningstedets Størrelse er nu 28 □-Favne, indrettet saaledes: Først opfyldt med Grus og Sten, dernæst $\frac{1}{2}$ Alen Ler, banket saa tæt og fast som et Logulv, og derpaa stenpikket i Grus 5 Tommer under Overfladen; ved Enden af bemeldte Gødningssplads har jeg gravet et Hul til at blande god Jord og mager Gødning udi, som er 6 Alen langt, 2 Alen bredt og 7 Kvarter dybt, opmuret med Kampesten i Blaaler, hvilket jeg har erfaret at være et fortræffeligt Middel til at forbedre Gødningen. Fra bemeldte Blandingshul har jeg desuden gravet en Rende igennem Gaarden og Haugens ene Side, 17 Favne lang, 5 Kvarter dyb, opmuret med Sten paa begge Sider, hvorved det overflødige Vand fra Gødningstedet ledes ud paa et Stykke Eng, som derved vil blive meget forbedret.

3) I November Maaned forrige Aar har jeg gravet en Brønd i min Gaard, 17 Alen dyb og bullet med Fjæl og forsynet med Pumpeværk, der kostede betydeligt; men formedelst Mangel paa Vand til Byen erkendte jeg fuldkommen Nytten af samme; da Brønden er særdeles vandrig, har den forsynet flere af Byens Beboere og tjent til Opmuntring, at flere af Byens Beboere ved mit Exempel har ladet gøre Brønde, hvilket næsten ikke før har været tænkt paa, da det ved flere mislykkede Forsøg ansaaes for en Umulighed.

4) For at kunne bevare Brakfrugter af Marken og Haugeurter har jeg selv i dette Aar gravet en Kælder i min Lade, $10\frac{1}{2}$ Alen lang, $6\frac{1}{2}$ Alen bred og $2\frac{1}{2}$ Alen dyb. I dette Aar har jeg avlet 64 Tdr. Kartoffler, men som dog i det store maa ansees for saare lidet.

5) Da der ganske og aldeles manglede Hauge til min Gaard, og jeg ved flere Lejligheder indsaa Savnet af samme, saa anlagde jeg en i Aaret 1818, bestaaende af 7,644 □-Alen og indhegnet med 93 Favne Stendige (9 Kvarter højt); for Haugens nordre Ende 47, østlige Side 32 Favne, søndre

Side 14 Favne, og til Læ for Haugens nordre Ende plantet 2 Rader Pile, 1 Rad højstammet udenfor og 1 Rad lavstammet indenfor, som udgør to til een Favn, samt een Rad Elmetræer paa hver Side og en Hasselhæk tæt indenfor Muren. . . . Haugen har jeg inddelt i 6 Kvarterer med de fornødne Gange, 6 Tommer dybt indgaaende. Kvartererene ombeplantede med Buskvæxter, saaledes af Ribs, Stikkelsbær og Solbær, ialt 330 Stkr., hvilke jeg alle selv har plantet, og hvilke til min store Fornøjelse i det sidste Aar har baaret Frugter i Overflødighed. Haugen har været besaaet med Hvidkual, Grønkaal og Kaalrabi og nogle faa Kartoffler foruden en stor Del af alle Slags Køkkenurter, der hvert Aar alt har voxet til megen Fuldkommenhed og været Omegnen samt mig selv til megen Nytte og Tjeneste, da Haugevæsenet her i Egnen dyrkes kuns saare lidt. Af Frugttræer findes i Haugen 53 Stk. Pære- og Æbletræer, som alle er forædlede, hvoraf jeg selv har forædlet de halve, og den anden halve Del købt, og hvoraf nogle allerede i dette Aar var frugtbare; foruden disse er i Haugen 50 Stk. Kirsebær- og Blomme-træer, der ikke er forædlede, som ogsaa allerede i dette Aar en Del deraf baaret Frugt, hvilke Frugttræer jeg ligeledes i den Tid selv har plantet. Desuden har jeg i denne Tid anlagt en Træskole, bestaaende af 200 Stk. vilde Frugttræer, som jeg selv vil forædle saavel til eget Brug som og for at overlade nogle til andre, der maatte ønske sig samme.

Denne min Hauges Anlæg har alletider indfundet sig hos mig som en Hvile for andet Arbejde, ligesom det ogsaa er skeet mest paa de Tider, der har kunnet undværes fra min Avlsdrifts Fremme (hans Blik er ved Havedyrkningen bleven skærpet for Jordens Rensning og Betydningen af planmæssig Drift, hvilken han nu agter at gaa over til; han har allerede mærket Fordelen ved Sommerstaldfodring).

6) I Aaret 1819 indhegnede jeg et Stykke Land stort 12,860 □-Alen, beliggende norden for min Hauge, med

66 Favne Stendige, 9 Kvarter højt og omplantet med højstammede Pile udenfor Diget, een paa hver Favne, hvilket Stendige tjener som Hegn paa den nordre og østre Side, paa den vestre Side er indhegnet med 50 Favne Jordgrøft, halv beplantet med lavstammede Pile, 3 paa hver Favne, og den 4de Side beskyttet af Haugemuren. Det halve af dette Stykke Jord er Eng og det andet halve er Agerjord, hvilket har været mig til stor Afbenyttelse til Sommerstaldfodring.

7) Da det nu er mit faste Forsæt fremdeles at indføre Vexeldrift, forenet med Sommerstaldfodring, tillader jeg mig herved at tilføje, hvorledes min Mark hidtil har været brugt, og hvorledes jeg for Eftertiden agter at indrette samme: Min Jords Ejendom har jeg paa trende Steder. De foran benævnte 30 Tdr. Land bestaar mine tvende Jordlodder af, desforuden har jeg en Hedelod udrift Jord, bestaaende af omtrent 12 Tdr. Land geometrisk Maal, og som især er en af Byens daarligste Hedelodder, og som hidtil ej har været synderlig til noget Brug. Da jeg nu paa de to sidste Aar har dyrket omtrent 2 Tdr. Land, som ved stærk Dyrkning og meget Gødsel kun har givet liden Frugter, da dens Beliggenhed er meget sumpig og begroet med Siv, og kan ikke uden med stor Anstrængelse og ved Vands Afledning komme til nogen synderlig Forbedring, hvorfor jeg har besluttet at frafalde dens Dyrkning, indtil min Evne tillader det, saavel i Henseende til Gødning som Omkostningers Bestridelse. Endvidere tillader jeg mig at fremføre mit Høravl, som kuns er saare lidet, da det kuns anføres aarlig med 10 à 12 Læs til 50 Lpd. pr. Læs, hvilket bør at ansees for saare lidet.

8) Lodden Nr. 1, som jeg vil kalde den, som er den største, omtrent 24 Tdr. Land geomet. Maal, beliggende vestenfor min Gaard, har en meget langagtig Figur; dens Bonité er meget god Muldsand med Grusunderlag og en 10—12 Tommers Plovfure; den har været drevet i følgende Orden efter gamle Sædfølger:

Nr. 1 har 8 Indtægter, og Lodden Nr. 2 har tvende Indtægter, der udgør ialt 10 Indtægter.

1ste Aar: Byg i Grønland og gødet til,

2det — Rug,

3die — Byg,

4de — Havre,

5te — Havre;

de øvrige Indtægter lagt i Grønland.

Derimod agter jeg, uden at forandre Indtægterne, at forandre Sædfølgen saaledes:

Lodden Nr. 1 er bestemt saaledes:

1ste Aar: Vikkehavre med fuld Gødning, nemlig ca. 40 gode Læs pr. Td. Ld.

2det — Rug,

3die — Ærter,

4de — Byg,

5te — Kartofler, halvgødet eller Gødning lagt ved hver Kartoffel.

6te — Byg,

7de — Kløver,

8de — Havre.

9) Lodden Nr. 1 er nu allerede pløjet i dette Efteraar undtagen Indtægtet Nr. 7. Lodden Nr. 2, som ligger paa den søndre Side af Byen, [er] omtrent 6 Td. Land geom. Maal. Dens Bonité er noget daarligere end Lodden Nr. 1, men har dog i den ene Ende 8—10 Tommers Plovfure og i den anden Ende 6—8 Tommers Plovfure. Dens Underlag er Sten og Grus. Den ene Indtægt af Lodden Nr. 2 er tilsaet med Rug, som har været brugt i dette Sommer i følgende Forandring af Sæd: 6 Skp. Land Boghvede nedpløjet og halvgødet og deri Rug. 4 Skp. Land var Brak, 5 Pløjninger og fuld Gødning, deri Rug. 4 Skp. Land fuldt gødet i Foraaret og deri Byg, som bar Kærne. De øvrige 10 Skp. Land gødet i Foraaret og tilsaet med Byg og Vikker efter

tvende Pløjninger, som jeg afslog i Juli Maaned, dels til Grønfoder til mine Kreaturer og Resten afslaaet og gjort til Hø, og derefter 3 Pløjninger til Rug

10) Endelig tillader jeg mig ligeledes at tilføje en Tabel over, hvorledes jeg mener at indrette en planmæssig Drift og Sommerfodring for Eftertiden, uden at forandre Indtægten at forandre Sædfølgen saaledes:

Se Tabellen Side 82.

. . . .

11) Lod Nr. 2:

1ste Indtægt er, som forhen anført, tilsaaet med Rug.

2det — bliver til næste Foraar tilsaaet saaledes: nemlig $\frac{2}{3}$ med Byg og $\frac{1}{3}$ med Ærter.

Bemeldte Lod agtes først tilsaaet 1823 i følgende Orden:

1ste Aar: Kartofler, fuld Gødning,

2det — Byg,

3die — Kløver,

4de — Rug, gødet paa Mulde,

5te — Ærter,

6te — Havre.

12) Det høje Selskab vilde gunstigst tillade mig her specificeret at angive min Besætning i den Stand, som for nærværende Tid findes hos mig:

5 Bæster, som i dette Aar ikke har været paa Græs, men bestandig staar paa Stalden,

7 Køer og tvende 2-Aars Kvier samt en Aaringskalv, som udi den haardeste Sommertørke blev i en Tid af 5—6 Uger understøttet med grønt Foder 4 à 5 Timer daglig, hvorved det i 6te Post anførte Stykke Jord, nemlig 6,430 □-Alen, for Størstedelen bidrog til sammes Fornødenhed,

18 Stk. Faar og 1 Vædder,

7 — Svin,

4 — Gæs.

Dette er min Besætning for nærværende Tid

For Lod Nr. 1 :

	1	2	3	4	5	6	7	8
1821	Byg	Havre	Kløver	Havre	Græsleje	Græsleje	Græsleje	Græsleje
1822	Byg, halv Gødning	Kartofler, halv Gødning	Kløver	Vikkehave hel Gødning	Havre	Havre	Græsleje	Boghvede
1823	Kløver	Byg	Havre	Rug	Vikkehave, hel Gødning	Kartofler, halv Gødning	Boghvede	Byg, halv Gødning
1824	Kløver	Havre	Kartofler, halv Gødning	Byg	Rug	Byg	Vikkehave, hel Gødning	Ærter
1825	Havre	Kartofler, halv Gødning	Byg	Ærter	Kløver	Vikkehave, hel Gødning	Rug	Byg
1826	Kartofler, halv Gødning	Byg	Havre	Byg	Kløver	Rug	Ærter	Vikkehave, hel Gødning
1827	Byg	Vikkehave hel Gødning	Kløver	Kartofler, halv Gødning	Havre	Ærter	Byg	Rug
1828	Vikkehave, hel Gødning	Rug	Kløver	Byg	Kartofler, halv Gødning	Byg	Havre	Ærter
1829	Rug	Ærter	Byg	Kartofler, halv Gødning	Byg	Kløver	Havre	Vikkehave, hel Gødning
1830	Ærter	Byg	Kartofler, halv Gødning	Byg	Kløver	Havre	Vikkehave, hel Gødning	Rug
1831	Byg	Kartofler, halv Gødning	Byg	Kløver	Havre	Vikkehave, hel Gødning	Rug	Ærter
1832	Kartofler, halv Gødning	Byg	Kløver	Havre	Vikkehave, hel Gødning	Rug	Ærter	Byg

Idet jeg saaledes formener, med ufortrødent Arbejde og megen Bekostning i en Tid af 5 Aar betydelig at have forbedret min Bopæl og min Ejendom, tillader jeg mig underdanigst at anbefale mig til det høje L. S. med det inderligste Ønske, at jeg ved Foranstaaende maatte have erhvervet mig det høje Selskabs Tilfredshed i den Grad, at jeg maatte ansees værdig til at indlemmes imellem dem, der nyde Understøttelse af Selskabet for planmæssig Drift og Sommerstaldfodring.

(Endvidere søger han om at maatte erholde en amerikansk Plov, som han ikke i Øjeblikket har Raad til selv at anskaffe, samt beder om at maatte blive underrettet om mulige Fejl i hans Driftsplan.)

En naadig Bønhørelse forventes.

Voldum ved Klausholm, den 30te Oktober 1821.

Underdanigst

Jens Christensen.

Oplysningernes Rigtighed ere attesterede af Major, Ridder v. Oppen til Klausholm, Sognepræsten Pastor Buhmann¹⁾ i Voldum samt Sognefogden Axel Nielsen sammesteds, og Ansøgningen ledsaget af følgende Anbefaling:

Synes meget at qualificere sig til Hjælp.

Knudstrup, Opsynsmand.

Efter dette Andragende tilstod Selskabet Jens Christensen en aarlig Driftshjælp af 30 Dl. i 5 Aar samt en amerikansk Plov (9de Juli 1822). P. Knudstrup, som for L. S. førte Tilsyn med Jens Christensens Landbrug, indsendte den 24de Juni 1823 følgende Beretning derom. (Gengives med faa Udeladelser og Forkortelser):

¹⁾ Laurits Christian Buhmann, Sognepræst til Voldum og Rud 1796—1832.

— Da det høje Selskab har paalagt mig at have Opsyn med Jens Christensens Foretagende med Hensyn til hans Avlings Drift, har jeg og nu og da lagt Mærke dertil og stedse fundet ham værdig til den Opmærksomhed, Selskabet har skænket ham.

Hans Avling var forrige Aar, i Forhold til Aarets Beskaffenhed og som Overgangsaaet, god: Rugen led noget i Toppen, og Bygjorden var noget lempelig i Kraft. Dog havde han almindelig godt Byg. Han avlede 410 Tdr. Kartoffler, hvoraf de 300 Tdr. blev i afvigte Vinter opfodrede For kort siden var jeg paa hans Mark og fandt alt dreven paa det omhyggeligste, overensstemmende med den lagte Plan Hans hele Rugvang har endog i den hele Omegn vakt alles Forundring; behageligere Syn af Rug kan næppe sees; kuns det ej skal lide formeget ved at lægge sig! Af Kartoffler er lagt 37 Tdr., en Alen imellem hver efter alle Kanter; der er over det hele lagt Gødning ved hver Kartoffel; Vangen var fortrinlig tilberedt. Tvende Bygvange, hvoraf den ene efter Kartoffler, nedlagt ved Hjælp af Exstirpator, og den anden efter forrige Aar grønt Boghvede, begge giver sikkert Haab om den reneste og skønneste Høst. Havrevangen, saaet i grøn Jord efter 2 Pløjninger, seer yndig ud, og Klørevangen er fortrinlig

Saa vel Heste som Kreaturer staa bestandig paa Stald og behøve ikke at komme paa Græs; meget vil endog blive gjort i Hø af Blandingssæden. Kreaturerne er velholdte, og Hestene er rettet sig godt ved det rigelige grønne Foder; Faarene græsses. Fæbesætningen er lidt formindsket formedelst Pengetrang; han har for nærværende kuns 6 Køer, 3 Kalve og 1 Bøle, som trækker det grønne Foder hjem paa en dertil indrettet Vogn.

Ingen, som kender Jens Christensens svage Kræfter og Stilling som hoverigørende og betragter hans Mark og den Behandling, han har givet den, kan andet end tilstaa, at han

har næsten gjort Under. Den nordamerikanske Plov, som det høje Selskab skænkede ham, saavel som en belgisk(?), som han selv har anskaffet, og en Exstirpator samt en belgisk Harve har gjort ham det muligt at overkomme dette betydelige Arbejde med 4 Heste, lempelig nok holdte formedelst hans Uformuenhed, og skønt han stedse har maattet bruge 3 Heste for Exstirpator og belgisk Harve, saa har han dog ligefuldt bestandig holdt tvende Redskaber i Gang; thi den freebornske Plov er altid blevet trukket af hans stærkeste Hest i Kartoffellandet og den 3die Pløjning og undertiden i den anden Pløjning af de andre Vange; naar man nu betænker, at han formedelst Rugens Svigten i Toppen forrige Aar har maattet købe sit Skatterug og sit Brødrug siden Majdag d. A., og at han i det sidste Aar har anskaffet sig baade Exstirpator og belgisk Harve, hvoraf han selv har gjort Træværket, saa er det ikke sært, at Manden nu er ganske blottet for Penge, og kuns den usvækkeligste Lyst og Fasthed, grundet paa Tillid til et Forsyn, kan lade ham udholde Pinen, som endnu svarligen forøges med alt det Had og Haan og Spot, som alle, der ved den nye Drift stræber at arbejde sig op, maa udholde af Venner og Fjender. Iblandt disse er endog hans egen Husbonde og Sognepræst, af hvilke den første med haard Udpantning for Skatter og ved en endnu mere krænkende Spot, — da han fornylig bad om en Tønde Rug til Laans imod at levere 10 Skp. efter Indhøstning, men fik Afslag med den spottende Bemærkning, at han jo nu, saaledes som han drev sin Jord, maatte være en rig Mand, hvilken uværdige [Under]trykkelse endog rørte den tilstedeværende unge Mand, Forvalteren, saaledes at han, efter den naadige Herres Bortfjæmelse, greb i sin egen Lomme og leverede Manden 5 Rdl. med den Trøst: Køb nu Rug! — den anden i forrige Efteraar ved Chicane af laveste Slags, i Anledning af den forlangte Markfred, have lagt ham Hindringer i Vejen, der er saa meget

mere krænkende, da de kommer fra en Klasse af Mænd, som ellers andetsteds sætte en Ære i at beskytte og fremhjelpe eller trøste og opmuntre den af Tiden forknyttede, mod Fattigdom, Fordomme og Uvidenhed haardt kæmpende Vindskibelighed. Jeg skulde aldrig have nævnet disse i denne Indberetning tilsyneladende uvedkommende Uværdigheder, dersom jeg ikke vidste, at disse tvende Mænd just var Jens Christensens Attestanter, og, efter hvad de nu har udvist imod ham, kunde med Rimelighed slutte, at deres mig ubkendte Attestationer, om de end have bevidnet hans ganske overordentlige Flid og Anstrængelser, som afnøder selv hans arrigste Fjender Agtelse og Forundring, dog muligt kunde have bestemt det ædle, alting nøje overvejende Selskab til at yde ham en mindre Understøttelse, end han under andre Omstændigheder og Oplysninger, som andre hans Lige, hvilke Selskabet saa ædelmodigt har grebet under Armene, vilde have nydt, og jeg i det mindste kender ingen værdigere og mere trængende til.

Denne Udskejelse tilgive det ædle Selskab mig som en Frugt, ikke af Ondskab og Bagvaskelse, men af den Overbevisning, at Selskabet vil Sandhed, pur Sandhed i de Indberetninger, det har gjort mig til Pligt at indsende, helst naar Sandheden har saa indgribende en Indflydelse paa de Forhold og Personer, hvorom jeg skal give Indberetning. Jeg vilde derfor gjerne, hvis jeg ikke skulde vorde anset for ubeskeden, endnu gaa et Skridt videre med at foreslaa at lade Jens Christensens Forhold og Virken endnu nøjere undersøge af Personer, til hvilke Selskabet havde den fuldeste Tiltro, om han da ikke maaske turde findes værdig til en forøget Opmuntring, hvortil han føleligen trænger og efter min fulde Overbevisning har gjort sig ligesaa højligent for tjent til. I det mindste kender jeg ingen, slet ingen, hvis Exempel har virket saameget i saa kort en Tid. (Knud-

strup omtaler en Del Voldum Bønder, der efterligner Jens Christensens Drift, og fremhæver sluttelig dennes Have og Planteskole.)

Røved, den 24de Juni 1823.

Underdanigst

P. Knudstrup.

Frugten af dette Knudstrups Vidnesbyrd blev, at der (26de Juli s. A.) bevilgedes Jens Christensen en extra Understøttelse af 20 Rdl., og i 1824 fik han (31te April) tilstaaet 30 Rdl. aarlig i Tillæg til den allerede tilsagte Driftshjælp, ligesom L. S. efter Anmodning tilsendte ham Thaers »Agerdyrkingens Grundsætninger«¹⁾, dog med Fradrag af Bogens Pris i næste Aars Understøttelse.

Det var en god og villig ydet Hjælp, Jens Christensen i disse Aar modtog af L. S., men Tiderne vare ogsaa frygtelig strænge for ham. De var det for alle; men Nedgangsperioden ramte særlig haardt Mænd, der som han havde foretaget store Bekostninger paa Driftens Omlægning og Forbedring og nu saa deres Haab om derved forøgede Indtægter foreløbig skuffet. — I Aaret 1825 trak det sammen til en Krisis for Jens Christensen. Han var af forskellige Grunde kommen i en trykkende Gæld. En Del af denne hidrørte fra hans Overtagelse af Fæstet; noget deraf var afbetalt; men da han ikke besad Kvittering derfor, krævedes han ikke desto mindre for hele Beløbet; en Del skyldtes til Baron Rosenkrantz, Rosenholm, for et Tørveskifte, som Jens Christensen og hans Broder havde købt. Endelig skulde han udrede Medgift til sin Søster Karen samt skyldte i Landgilde- og Skatte-

¹⁾ Dette epokegørende Værk: Grundsätze der rationellen Landwirtschaft (1804—12) var oversat paa Dansk af I. C. Drewsen (1816—19).

restancer 32 Rdl. Hele hans Gæld beløb sig til 392 Rdl., men kunde afvikles ved kontant Indbetaling af 212 Rdl.

Under 25de Januar 1825 tilskrev han L. S. derom:

»Skønt jeg har ført en stræng Økonomi, har jeg dog forat faa det nødvendige Udkomme været nødsaget til at gøre Gæld, hvis Størrelse for det meste hidrører fra Tidernes Omvexling og Pengevæsenets Forandring«. Han gør nu i det enkelte Rede for denne Gæld og søger om paa een Gang at faa udbetalt hele det Beløb, Selskabet har tilstaaet ham for de følgende tre Aar. I saa Tilfælde kan han reddes, og han har da det bedste Haab om at kunne arbejde sig frem. Andragendet blev varmt anbefalet af Knudstrup; det ansøgte bevilgedes under 4de Marts s. A. og den paagældende Sum (180 Rdl.) blev ham tilsendt. Herved og ved anden opnaaet Hjælp reddedes Jens Christensen fra økonomisk Undergang, men fritoges ingenlunde for Næringsssorger. Tværtimod maatte han ogsaa i de følgende Aar kæmpe haardt for Udkommet. Men selv i disse svære Aar var han frimodig, livlig, rede til ny Forsøg og formaaede altid at rette sig paany efter Skuffelser.

Det synes, som om han omkring 1830 har ventet Frelsen for sig og det truede Landbrug igennem Kommenavlen. Han satte meget ind paa denne Kultur. I 1829 anlagde han 10 Skp. Land med Kommen, 4 Skp. i Haven og 6 Skp. paa Marken; men han forfulgtes af Uheld: dels viste det sig vanskeligt at holde Jorden ren ved den af ham benyttede Rækkeafstand paa $\frac{1}{2}$ Alen, og dels »opaad Oldenborgens Larve og ruinerede Kommenrødderne«¹⁾. Aaret efter havde han et lignende Areal besaaet; der tilkendtes ham da 16 Rdl. i Præmie af R. A. H. S.; men i det hele har vistnok hans Kommenavl

¹⁾ R. A. H. S., 77, 228 ff.

bragt ham store Tab. Atter var hans Stilling vanskelig; sidst i 1832 søger han forgæves R. A. H. S. om et Laan paa 100 Rdl.¹⁾

Under alt dette vedligeholder han sit nøje og tillidsfulde Forhold til L. S. Den 16de November 1829 meddeler han Selskabet Resultatet af en Prøvepløjning med forskellige Slags Svingplove og Hjulplove, som af en Del Bønder var bleven afholdt i Voldum for at bedømme de forskellige Redskabers Arbejdsværdi²⁾. Den 23de April 1830 indsender han den Plov, han fik i 1822; den er nu opslidt, og paa hans Anmodning om en ny og bedre tilstaar Selskabet ham en saadan til halv Pris (10 Rdl.).

Fra 18de Juni 1833 foreligger der et Brev fra ham til L. S., hvori han takker for ydet Hjælp og aflægger Beretning om sit Agerbrug og hele sin Stilling: Han er nu hjulpet fra et ellers uundgaaeligt Fald og sat i Stand til igen at fremme sin Drift efter den lagte Plan; ja han har tilmed »forpagtet en Husmandslod paa 4 Tdr. Land i 5 Aar for at gøre Husmændene opmærksomme paa, hvad Fordel de ved deres Køer og amerikanske Plove kunde vinde ved at drive deres Jord paa den Maade«. Hans Kommen-Areal er nu udvidet til 3 Tdr. Land og giver Udsigt til rig Høst. Alt staar godt til paa hans Mark og i hans Besætning. Hans Gæld er kun 100 Rdl. — »Saaledes staar jeg nu ene³⁾ med mine tre smaa Børn, den ældste en Pige, 16 à 17 Aar, som forestaar mit Hus, en mindre, 10 à 11 Aar, og en Dreng, 5 à 6 Aar, styrket og veltilfreds i min Skæbne, og haaber fast og stadig paa ved den Allerhøjestes Hjælp og Bistand at overvinde de

¹⁾ R. A. H. S., 229 f.

²⁾ Sammenlign R. A. H. S., 273.

³⁾ Man undrer sig over dette Udtryk, da hans Hustru Kiersten Andersdatter levede endnu. Hun overlevede ham og døde 13de Oktober 1866, 75 Aar gl.

Vanskeligheder, der har krydset for min Lod, og skal stedse fremdeles bestræbe mig for at være et lysende Exempel baade for Nutid og Fremtid.

Vi har tidligere formodet, at det var den fælles Interesse for Høravlen, som bragte Blicher i Forbindelse med Jens Christensen. Vi se dem fremdeles samarbejde paa dette Omraade. L. S. havde i 1829 tilsendt Blicher to Hørbrydemaskiner »den simplere med blot Trævaltser, den anden mere combineret med Jærndrev (den Rasmus-senske)«. De vandt ingen rigtig Interesse i Blichers nærmeste Egn; ingen lod dem eftergøre. Han udlaante da den ene til »de bekendte, udmærkede Landmænd, Fæstebønderne i Voldum«¹⁾, hvorfra den senere kom til Knudstrup i Røved Mølle. Nogle Aar senere, da L. S. vilde have at vide, hvad Maskinerne vare blevne til, indberettede Blicher: »den første, med Trævaltzer, er udlaant til Gaardfæster Jens Christensen og øvrige Medboere i Voldum By, Galten Herred, Randers Amt, eftersom disse for deres forbedrede Agerbrug udmærkede Bønder ansaaes at ville have mere Nytte af Maskinen end denne Omegn«²⁾.

I 1834 havde Jens Christensen æsket Præmie for Høravl og Garnspind hos Kommissionen for Øbjerggaard og Køng Fabrik³⁾. Under 28de Februar 1834 tilstillede den nævnte Kommission L. S. hans Andragende til Betænk-

¹⁾ Blicher: Viborg Amt, 184.

²⁾ Brev af 8de August 1833. Findes ogsaa citeret hos Aakjær: Anf. Skr., I, 262.

³⁾ Øbjerggaard, Køng Sogn, Præstø Amt, var 1820 bleven overtaget af Staten, som ved Gaarden drev de allerede af Konferentsraad Ryberg i 1774 grundlagte store Lærredsvæverier (Køng Fabrik) og vilde gøre Øbjerggaard til Centrum for Hørindustrien i Danmark. Imidlertid afhændede Staten igen Ejendommen i 1836.

ning, og dette gav Anledning til, at Jens Christensen i L. S. Aarsberetning for 1833—34¹⁾ »nævnes med Hæder«. Han »har i flere Aar lagt Vind paa Høravl, som han i 1832 udvidede til 1 Td. Frøes Udsæd, hvorefter han havde tilfredsstillende Afgrøde. Denne driftige og fordomsfri Bonde, som tidligere har nydt Understøttelse af Selskabet til sit Jordbrugs Fremme, har ved sin vellykkede Høravl givet Egnen et følgeværdigt Exempel«.

1835, den 11te April, ansøger Jens Christensen om, at hans Datter Trine Jensdatter ved L. S. Foranstaltning maa blive oplært i en forbedret Smør- og Osteproduktion. Samtidig takker han for den sidst tilsendte Plov. Datteren blev af Selskabet anbragt som Lærling hos Proprietær Valentiner²⁾ paa Gieddesdal ved Roskilde, og 1840 blev hendes Søster Mette Marie antaget sammesteds.

1836, den 29de Maj, indgav Jens Christensen og hans Nabo Christen Rasmussen Beretning til L. S. om deres Høravl og fik efter Ansøgning Hørhegler og Solde skænket til fælles Afbenyttelse for Voldum Byes Beboere,

1839 fik Jens Christensen ved en Ansøgning paa samtlige Bymænds Vegne ligeledes tilstaaet en Kornrensningsmaskine til fælles Brug for Voldum Mænd. Den overlodes dem for 25 Dl. (dens egentlige Pris var 70 Dl.)³⁾.

Efter P. Knudstrups Bortrejse fra Røved Mølle (1839) overdroges det hidtil af ham øvede Tilsyn med de af L. S. støttede Landbrugere i Egnen til Jens Christensen, og der foreligger da i den følgende Tid en Række Indberetninger fra ham (om Gaardmændene Søren Sørensen i Hørning og Rasmus Christensen i Østrup, Skader Sogn).

¹⁾ S. 23.

²⁾ Biogr. Lex., XVIII, 202 ff.

³⁾ Et Billede af en saadan Kornrensningsmaskine (den Køllerske eller Kølleske Konstruktion) findes i R. A. H. S., 281.

I en saadan Indberetning (6te November 1840) giver han hele Hørning By en meget rosende Omtale. Med Undtagelse af een eller to Mænd drive alle i denne By en god, planmæssig Drift, enten Vexeldrift eller det saakaldte »overskaarne Kobbelfbrug«. Han foreslaar L. S. at give disse Bymænd en Anerkendelse ved at tilsende dem et Udvalg af Selskabets Forlagsskrifter.

Den 18de Marts 1841 bebuder Jens Christensen, at han agter at indsende en større Beretning om sin Virksomhed til L. S. Dette omfangsrige Manuskript, der supplerer hans første store Indberetning af 1821, vil med nogle Udeladelser og Forkortelser blive gengivet nedenfor. Det giver et fortræffeligt Billede af den ivrige, velmenende Mand, hans usvækkelige Idealisme, uegennyttige Gavnelyst og mangesidige Stræben. Det ledsages af et Kort over hans store Have, tegnet af Kammerjunker, Premierlieutenant Lützau:

I Betragtning af det høje Selskabs Skrivelse i dets aarlige Aarsberetninger, nemlig: at Selskabet ønsker at erfare de Fremskridt, der gøres i Landbruget, . . . tillader jeg mig den underdanige Frihed at fremføre, hvad jeg i en Række af Aar har udrettet, saavel som hvad jeg herefter kunde ønske at fortsætte, saafremt det højædle Selskab maatte finde mine Anskuelser passende med dets Ønsker og Hensigter.

For at kunne give disse fremsatte Genstande nogen tydelig Omfatning, nemlig om Kilden, hvorfra de er hentet, samt Maaden, hvorpaa de er sat i Virksomhed, dertil var en Skitze af mit Levnedsløb næsten nødvendig; men dertil anseer jeg mig i skriftlig Værd meget for svag. (Han vil da indskrænke sig til en kort Skildring af sin Virksomhed. Han har givet sig meget af med Havevæsenet; dette og Agerbruget bør efter hans Mening gaa Haand i Haand.

Havebruget har været meget forsømt i Jylland. Han paa-beraaber sig Pastor Bierregaards Ord:

Hvor Ploven ej kan gaa,
og Leen ej kan slaa,
der bør et Træ at staa! ¹⁾

Paa Grund af disse mine ytrede Anskuelse, Plantevæsenet angaaende, vover jeg underdanigst at indstille følgende til det høje Selskabs Bedømmelse, da jeg ved uafbrudt Anstrængelse og med ikke ubetydelig Opofrelse af Tid og Pengekraft har søgt at drive saavel Markens som Havens Dyrkning og Beplantning til den muligste Fuldkommenhed. Jeg har imidlertid antaget, at et Kort over Havens Størrelse, Figur, Inddeling, Beplantning og Beliggenhed var nødvendigt. Endelig fandt jeg ogsaa den Mand, som af Agtelse for min Flid og af Kærlighed for Træplantningens Fremme godhedsfuldt paatog sig saavel Havens Opmaaling samt Kortets øvrige Udstyr.

Se Kortet Side 94—95.

A, B, C, D, I, L er mit første Haveanlæg, som blev paabegyndt i Aar 1819. Jeg var dengang ligesaa ukendt i Havevæsenet, som den Mand er i at pløje, der aldrig har seet en Plov. Efter hvad jeg paa min Militærbane havde seet i Fyen og paa Øerne, da mindedes mig, at en smuk Have til et Sted afgav en Fordel og en stor Pryd. Her til denne Gaard var ingen Have, uden Mærket L. Det hele var bevoxet med gammel Hyld og Blommetræer, desuden var der indbefattet en Park og et andet stort Hul, som Gødningsvand og andet Tilløb havde dannet. For at faa Hullerne fyldte som og for at faa Haven planeret, rømte jeg

¹⁾ Dette Vers elskede Jens Christensen. Han lod det male paa den buede Port, som førte ind til hans Plantage.

1800

John Christensen Flange

Widdam

Widdam Pipe - Penders - Amis

1800

Fortification

Handwritten text describing the construction of a fortification, mentioning the use of stone and earth, and the placement of cannons.

Handwritten text describing the construction of a fortification, mentioning the use of stone and earth, and the placement of cannons.

Handwritten text describing the construction of a fortification, mentioning the use of stone and earth, and the placement of cannons.

500 Læs Jord fra A og C og lagde paa I og L. Langs med den mellemste Tværgang blev Haven dengang fraskilt den øvrige Del af Toften med Stendige, og som uden og indentil blev beplantet med 2 Rader dansk Pil og en Rad Elm, 20 i Tallet. Disse Elmetræer holdes nu under Sax efter de to Sider og afgiver for Frugthaven et kraftfuldt Forsvar for Nord og Vest.

Denne Frugthave er inddelt i 6 Kvarterer og er beplantet saaledes:

A	er beplantet med	15	Æble-	og	6	Pæretræer
B	-	—	—	12	—	- 1 —
C	-	—	—	13	—	- 5 —
D	-	—	—	14	—	- 3 —
I	-	—	—	2	—	- 12 Kirsebærtræer
L	-	—	—	Løvtræer af forskellig Slags til Læ mod Vesten, og disse bestaar af følgende Sorter: kanadisk Poppel, Lind, Elm, 4 Graner, et Valnødtræ, et Morbær, — ialt 44 Stk. Disse Frugttræer tilsammen afgiver 18 forskellige Frugtarter, alle af gode Sorter.		

(Han fortæller nu, hvorledes han besluttede sig til at udvide Haven ved at tillægge Toften, 1 Td. Land, — hvorledes han anlagde Planteskole til Opelskning af Lætræer, flyttede det Stendige, der dannede Grænsen for den gamle Have, anlagde 132 Favne nyt Stendige, 2 Alen højt, 3 Alen vidt ved Foden, rømmede 200 Læs Jord fra E til H og 500 Læs fra F til C. Dette Anlæg begyndtes 1836. Næste Aar blev Haven kulegravet i en Alens Dybde. Tredie Aar anlagdes 240 Favne bedækkede Vandgrøfter, $\frac{5}{4}$ Alen dybe. Hertil medgik 50 Læs Sten og 5 Læs Lyngmos til at dække Stenene for Muld. Digerne beplantedes med Tjørn, der af det kgl. Rentekammer skænkedes ham fra Planteskolen i

Hirschholm¹⁾. Dernæst plantedes flere Hundrede Buskvæxter. — Saaledes gennemgaar han hele det store og smukke Anlæg i Detaillerne. Han har paakørt Gangene 130 Læs Grus, købt 52 Læs Kalkmergel og dermed forbedret Havejorden. Ligeledes 100 Læs Sand og Tørvemor.)

Den brede og lange Gang, som gennemskærer Haven paa langs, er 88 Favne lang. Denne Gang er ved hver Ende forsynet med en dobbelt, buedannet Stakitport. Ved begge Sider af samme er plantet 4 smukke Lindetræer, som snart kan danne en Bue. Gangene paa begge Sider er indfattet med Lavendel, og Rabatterne er beplantet med Blomster. Denne Gang kan passeres saavel af kørende som ridende, hvilket ikke sjældent skeer, især af forbirejsende, som ønsker at gøre dem bekendt med dette Anlæg. Desuden er Haven en Spaseretur for de fremmede, som i Sommertiden besøger Byen. Porten staar aaben hver Søndag Eftermiddag for Sognets Folk. Det er en Sjældenhed, at den paa den Dag er fri for fremmede, især af Ungdommen.

(Hans Planteskole rummer for Tiden 7000 Planter. Kvartererne C, H, F er Køkkenhave. I Haven findes ialt 252 Frugttræer og 613 Lætræer. Gratis har han til Omegnens Beboere i Løbet af 3 Aar udleveret 739 kanadiske Popler og en Del Tjørn til Hegn.)

Paa den Maade har jeg, — ja endog i en vid Kres — aabnet saavel Sans som Øje for den Pligt, som saa sjælden er bleven udøvet. Jeg kan i dette Efteraar ikke tilfredsstille Tiendeparten af, hvad der affordres. Der spørges nu meget om Naaletræer. Det var tænkeligt, at denne Have kunde

¹⁾ En bekendt Planteskole dreves i Hirschholm Slotshave og Folehave Skov under Holzførster Schäffers og efter ham hans Søn, Plantageinspektør, senere Skovrider A. G. Schäffers Bestyrelse fra 1797—1867. — Chr. Christensen: Hørsholms Historie, Kbh. 1879, S. 343.

blive Moder til Millioner Planters Tilværelse, NB! naar mere Kraft og flere Hænder staa i Berørelse hermed.

Dette er omtrent Hovedsummen af min Praxis i Havevæsen og Træplantning. (Han omtaler, hvor vanskeligt alt i Begyndelsen var for ham. Han havde ingen Vejledning, maatte famle sig frem, begik mange Fejl, men arbejdede sig derigennem gradvist frem. Efterhaanden har han skaffet sig bedre Vejledning. — Han giver derpaa en Fortegnelse over sin Bogsamling):

Religionsbøger:

Den danske Bibel.....	1	Bind
4 Psalmebøger.....	4	—
Boisens Andagtsbog.....	1	—
Mynsters Betragtninger.....	2	—
Visbys Taler for huslig Andagt (2 Aargange).....	4	—
Et Udvalg af Pavels' Prædikener.....	1	—
Udvikling af de i Lærebogen forekommende Begreber	1	—
Af Pastor Rønnes Traktater.....	3	—
Jesus Christus, som han var, er og bliver.....	1	—
8 Hæfter af Grundtvigs Sangværk.....	2	—
Frelseren, en fri harmonisk Fremstilling af de 4 Evan-		
gelier.....	1	—
Himlen paa Jorden af Salzmann.....	1	—
David Claus' Sædelære.....	1	—
Forstandens Forædling, Sædelighedens Befordring;		
overs. af T. R. Thiele.....	1	—
Alle de Prædikener, der udkom i Trykken ved sl.		
Kong Frederik VI's Død.....	1	—
Kong Harald Klaks Daab.....	1	—
—————		
Anders Johansen, eller den brave Bondes Liv.....	1	—
Jesper Hansen, do.....	1	—

Armoden, dens Grund og Helbredelse.....	1	Bind
Kunsten at forlænge det menneskelige Liv, af Hufeland	1	—
Alle de Bøger, der ere udkomne fra Selskabet til Trykkefrihedens rette Brug	1	—
Hjorts Børneven	1	—
Omgang med Mennesker (Knigge)	1	—
Lunds sml. Digte.....	1	—
Husraad mod Menneskenes Sygdomme	1	—
Det kolde Vands Virkning	1	—
Dansk Ordføjningslære af Sneedorff-Birch.....	1	—

Juridiske Skrifter:

Lov og Ret for Herremænd og Bønder.	1	—
Formularbog af Høst.....	1	—

4 Geografier (deriblandt Kofoeds og den sidst ud- komne af Hansen, Informator)	4	—
1 Atlas (A. B. Meier).....	1	—
2 Danmarkskort.		
Randers Amts Beskrivelse (udg. af Hald).....	1	—
Viborg — — (foræret af St. St. Blicher)	1	—

Agerdyrkningsskrifter:

Poinons Lexikon	1	—
Thaers Grundsætninger i Landøkonomien.....	4	—
Landøkonom. Betragtninger (Drewsen).....	1	—
Do. af samme om Vexeldrift og Kartoffelavl.....	1	—
2 Aargange af Landøkon. Tidende (udg. af Drewsen) fra 1818—20.		
Dalgas' Lærebog i Agerbruget	1	—
Om Sædskiftet, af Gjersing	1	—
Prof. Olufsens Landøkonomi	2	—
Wiim: Den praktiske Landmands Haandbog	2	—

Den landøkonom. Skoleven	1	Bind
Husted's Jorddyrkningslære	1	—
8 Exemplarer af Kortfattet Undervisning	8	—
2 Spørgsmaal til samme.		
Anvisning til Hørrens Dyrkning (Wolff)	1	—
Abildgaards Dyrlægebog	1	—
Fabers do.	1	—
Den praktiske Landmaaler	1	—
Mansas Havebog	1	—
Jacobsens do.	1	—
Anvisning til Havedyrkning af Forstraad Bang	1	—
Anvisning for Bonden til vilde Træers Opelskning (Landøkon. Tidende)	1	—
Anvisning til Skovdyrkning (Schäffer)	1	—

Desuden holdes af Tidsskrifter:

Dansk Folkeblad (6 Aargange)	6	—
Dansk Almenlæsning (2 —)	2	—
Landøkon. Tidende (2 —)	2	—
Randers Amts Avis		
Ugeblad for den danske Bonde (3 Aargange)	3	—
Den danske Bonde (4 —)	4	—
Underholdning for Menigmand (3 —)	3	—
Almuevennen (1 —)	1	—

som alle blive samlede og indbundne ved Aarets Slutning.

Desuden har jeg i Interessentskab: Tidsskrift for Landøkonomi (Hald), Stændertidenden (2 Sessioner), Jyllandsposten m. m. alle godt indbundne. Jeg har desuden flere Smaaskrifter, der ikke er anført, men dog er meget lærerige.

Dette er omtrent Halvdelen af den Kapital, jeg har sammensparet i en Tid af 20, men mest i de sidste 10 Aar. Den Kapital har jeg bestandig igen udstedt paa rentefrit Laan til alle uden Undtagelse, som føler Trang og Lyst dertil. Jeg har fundet megen Tilfredshed ved paa den Maade at udlaane mine Penge. Det er rigtignok sandt, hvad Ord-

sproget siger: at gode Raad bliver undertiden slettest betalt. Men jeg er fuldkommen bleven overtydet herom, at det paa mange Steder har virket med forønsket Held. Jeg har tillige virket saa meget dermed, at flere Blade og Skrifter har fundet Vej i mange Huse og til mange Familier, som ikke forhen har kendt noget til sligt. Jeg vil f. Ex. nævne »Den danske Bondeven«, »Underholdning for Menigmand«, »Den landøkonomiske Tidende«, — ja selv »Dansk Folkeblad« og »Almuevennen«. Foruden hvad jeg i en videre Kres har virket dermed, da har jeg ugentlig disse Blade at uddele til mine omgivne i Sognet.

Jeg har forskellige Gange forsøgt at være Boghandler. Det første Forsøg, jeg gjorde hermed, var til Reformationsfesten, da Fortidens mange Spørgsmaal gav mig Anledning dertil. Den Følelse faldt mig tungt paa Hjærte, at den største Del af mine Medmennesker paa den Dag skulde besøge Herrens Hus uden forud at kende Hensigten, og især da der var sørget saameget for Kundskabens Udbredelse, saavel offentlig som privat. Jeg købte 100 Exemplarer af Luplaus og 12 af Rohmanns historiske Skrifter. Jeg gik Sted for Sted i hele Sognet, ligesaavel i Hytten som i Borgen; men jeg fandt ikkun faa villige Købere; men jeg blev dog dengang de Varer kvit. — Siden udkom Franklins og Thorvaldsens Levnedbeskrivelse. Jeg følte, at det kunde være paa Tide at ombytte disse med Holger Danskes o. l., som paa mange Steder var Bondens Tidsfordriv. Jeg solgte i og udenfor mit Hus 100 Exemplarer af Franklins og 20 Exemplarer af Thorvaldsens Levnedbeskrivelse; men jeg maatte dengang bekende, at det ikke var den rigtige Mode. —

— — For to Aar siden gjorde jeg et nyt Forsøg. Jeg gik til de fleste af Sognets Jordbrugere, Boelsmændene saavel som Gaardmændene, 30 i Tallet, og overtalte dem til at subscribere paa Husteds Jorddyrkningslære. Jeg syntes, at det kunde kaldes et Godtkøbsskrift, og dog alligevel anspore

Tanker; men ved Modtagelsen blev Prisen forhøjet med 12 Skilling; de havde nær gjort Skaar i Regningen. Jeg gav dem de helligste Løfter, at naar de vilde følge blot nogle faa Vink af Bogens Indhold, saa kunde deres Produktion formeres 100 DL., dermed slap jeg nogenlunde. Jeg tog med det samme 30 Exemplarer af Jacobsens Havebøger; men det blev formeget for de fleste. Siden har jeg udfunden en anden Maade, hvorved jeg bliver den kvit. For den af Ungdommen her i Pastoratet, som fatter det gode Forsæt at reparere paa Havevæsenet, denne skænker jeg en saadan. Det trækker bedre.

Jeg har i flere Aar gjort Forsøg at holde Aftenskole ¹⁾ for Byens Ungdom, det vil sige den konfirmerede Ungdom, hvilket er skeet i Forbindelse med mine Elever. ²⁾ Jeg har hidindtil givet den frit Ly og Varme og dertil Øl. Den sidste Post er den værste. Der hænger nogle gamle, indgroede Vaner ved den mest vindskibelige Bondekone. I Stedet for at give sine Folk den kraftigste Spise om Middagen, da faar de den derimod til Aftensmad, og denne bestaaer om Vinteren i Kaal eller Ærter. For nu rigtig i Mag at kunne fordøje en saadan spækket Mave, da er der mangen en Karl, der kan nedsvælge een a to Potter Øl i een Aften. Det gør rigtignok Mennesket døsig baade paa Sjæl og Legeme. For derefter rigtig at være vaagen, da er der intet andet Middel end at sætte Ild paa Piben, og den Vane at bryde er ikke saa let. Det er een af Aarsagerne til, at Lysten til Læsning hos Almuen ingen god Fremgang gør; thi Aftenen er jo den Tid, hvori Bonden mest skal udvide sine Kundskaber. Det var vistnok i mange Henseender ønskeligt, at Bondepigerne

¹⁾ Naar R. A. H. S. 554 vil give det Udseende af, at »Aftenskole-tanken fødtes« i Chrstrup, og at Sognefoged Skaarup sammesteds var den første, der tog fat paa denne Sag 1844, er det altsaa ikke rigtigt. Jens Christensen havde her Fortrinet.

²⁾ Hans Landvæsenslæringer.

köm lidt ud fra deres Mor, førend de skal giftes. Det kunde vist bidrage meget til at forskønne Livet, saavel som at blidne det ægteskabelige Liv. Se til det ellers saa forhadte Soldaterliv; har det ikke omdannet mangel en halvdød Bondeknøs til et kraftfuldt og livligt Menneske? — Jeg maa gaa tilbage til det, jeg gik ud fra. Tiden, hvori denne Øvelse er bleven fremmet, var fra November til ind i Marts. Mødetiden har været om Aftenen fra 6—10 slet. Vores første Gærning er Bøn og Sang. Læsetimerne er anvendt saaledes: fra 6 til 8 læses udenad i »Kortfattet Undervisning«, og fra 8—10 læses indenad i andre landøkonomiske Skrifter. 2 Aftener ugentlig læstes Geografi 2 Timer, og Aviser og andre Blade i andre 2 Timer. Saaledes fremstillet er det gaaet ret godt for de fleste. Hvem da ordret udenad efter Spørgsmaalene har kunnet gøre Rede for »Kortfattet Undervisning i Agerbruget«, ham har jeg skænket Bogen. Jeg har dog mistet 5 a 6 Stk. saaledes. Jeg har en Søn paa 13 Aar. Han godtgjorde ved Examen i Rud Skole i Overværelse af Kommissionen, at han ordret efter Spørgsmaal, i hvilket Kapitel man spurgte, gjorde (han) Rede, ikke alene i denne, men ogsaa i Jacobsens Havebog. Disse to Bøger var læst af ham i Aftenskolen; thi han har i flere Aar haft daglig Skolegang. Jeg har endnu ikke kunnet drive det dertil, at vi har kunnet faa nogen Examen anstillet. Jeg har hvert Aar, en Tid hen, ytret, at naar vi forenede alle Kræfter, da var det muligt, i Overværelse af Præsten og flere dertil valgte Mænd [at] kunne vise en Prøve i det, vi har gennemgaaet; paa den Maade kunde deres Flid komme til fleres Kundskab. . . . Men saasnart de havde mærket, at deres Kundskaber skulde paa Prøve, da forraadte den dovne den flittige til at blive hjemme. 2—3 Stk. har holdt ud tilligemed mine. Jeg gik til deres Forældre, Husbonde eller Paarørende og spurgte om Aarsagen til deres Frafald; men jeg fik de Svar, at det maatte være deres egen Sag. Det var nok, naar de arbejdede for dem om Dagen. Natten

var deres egen. — Saaledes har jeg ved flere Lejligheder gjort halve, frugtesløse Forsøg; men det har ikke alt været tabt. Naar vi sammenligner vore praktiske Kundskaber med en anden Egn, da tør jeg sige uden at rose, at der er meget vundet.

Ved at prøve meget i Verden bliver man ligesaa vel erkendt som miskendt; men saa megen Tillid har jeg dog vundet, at jeg har været 10 unge Mennesker anbetret til Oplærelse i Havevæsen og Agerbrug. De otte deraf troer jeg vil yde mig det Vidnesbyrd, at jeg ikke har svigtet den Pligt, retskafne Forældre og tro og lydige Børn havde Ret til at fordre af mig. Jeg har ogsaa deraf haft den Glæde, at de fra mig er blevet befordrede til gode Pladser. Nogle er siden blevet bosat; de stræber ogsaa der, som forhen, at følge deres Lærers Vejledning med forønsket Held.

(Jens Christensen omtaler kort, hvad han har gjort for at forbedre Sognets Vejvæsen, og fortsætter):

Naar jeg medtager alle de Dage og Timer, jeg har opofret til Næstens Gavn og Oplysning, dels for at høre og dels for at se, dels for at øve dem i alle de forskellige Arbejder, som hidtil ukendte Produktioner og Produkter for en uøvet fordrer, f. Ex.: at saa Raps, og dens øvrige Behandling; at lægge Kommen, og dens Behandling; at saa Hør, samt dens Behandling; at saa Rug paa veldyrkede Jorder; at vejlede og forandre deres Sædskifte og gøre Udkast dertil; at vejlede i Havevæsenets Forbedring, — og i alt dette viser jeg mig til enhver Tid villig og rede; naar jeg lægger dertil, hvad jeg ved disse og flere Lejligheder opofrer for det selskabelige Livs Skyld, da bliver det i Sandhed, beregnet i Penge for et Aar, til et meget rundt Tal. Thi med alle de Forandringer, der er foregaaet ved mig og hos mig, da har jeg ikke, som det i daglig Tale hedder, lært den Klogskab at knibe paa Skillingen; men ved paa mange Maader og paa visse Tider at savne den, har jeg derimod lært megen Taalmodighed,

hvilket ogsaa hører til det menneskelige Værd. Af alt det anførte kan det rimeligvis sluttes, at jeg ikke ejer meget, som Møl og Rust kan fortære eller Tyvehaand rane.

Den anden Halvdel af den Kapital, jeg har sammensparet, den er anvendt paa mine Børns Opdragelse, Vejledning og Lærdom, og for Sikkerheden af denne Kapitals aarlige Renter skylder jeg i dybeste Underdanighed, saavel paa egne som paa mine kære Børns Vegne, af et inderlig rørt Hjærte til det højædle Selskab og det Gieddesdalske Herskab at aflægge vores hjærteligste og allerforbindtligste Tak! for den højædle Bevaagenhed og store Godhed, hvormed de er bleven ledet, lært og i det hele behandlet. De har forladt deres fædrene Bo med det Udstyr, de derfra kan vente. Jeg foreholder dem bestandig den faderlige Pligt: ikke at forlade den Vej, deres Barndoms Leder og deres Ungdoms Lærer stedse holdt dem for Øje; da er det altstyrende Forsyns Veje aabne for enhver, der vil betro ham sin Sag.

(Anledningen til denne Skrivelse er, at han om nogen Tid vil forelægge L. S. et Forslag til Oprettelsen af en Agerdyrkningskole for Bondesønner. Han slutter med en Bøn til L. S. Protektor, Kong Christian VIII, om Hoveriets Afløsning, en Tak for, hvad Kongen allerede har skænket det danske Folk, og det Ønske: Gud bevare Kongen! hans Hus og Slægt! og det ganske Land!)

Voldum, den 13de August 1841.

Allerunderdanigst

Jens Christensen.

Efter Modtagelsen af dette Manuskript tilkendte L. S. Jens Christensen sit 3die Sølvbæger »som Agtelsestegn«, hvilket tilstilledes ham gennem Amtmand, Kammerherre Lorentz i Randers, og gav ham i Aarsberetningen for 1841—42 en udførlig, i høj Grad rosende Omtale for hele hans Virksomhed i Landbrugets og særlig i Have-

brugets Tjeneste, samt for hans Oplysningsiver og Almensans.

Det følgende Aar (25de Juli 1842) indsendte Jens Christensen til L. S. det bebudede, detaillerede Forslag til Oprettelsen af smaa Landbrugsskoler. Hans Ræsonnement var dette: den sædvanlige Landbrugsuddannelse, under L. S. Omsorg, foregaaer mest hos Herremænd og Præster, der staa Bonden for fjærnt i Tankegang og Levemaade. De tage sig for lidt af Lærlingen udenfor Arbejdstiden. Han foreslaaer derfor Oprettelsen af mindre Læreanstalter, f. Ex. een i hvert Amt. Der maa nok kunne findes Bønder, som ville lede en saadan Anstalt. Han selv er villig dertil for sin Egns Vedkommende.

Lærlingerne skulle undervises i følgende:

1. Hel Vexeldrift.
2. At frembringe de Foderurter, der passe bedst til Kreaturfoder eller til Jordbundens Beskaffenhed.
3. Kundskab til Kornets Beskaffenhed, Udsæd og Indhøstning; og Jordens Præparering.
4. At dyrke de vigtigste Handelsvæxter: Raps, Kommen, Hør, Hamp, Cikorie, Runkelroer, Tobak, osv.
5. Kendskabet til de forskellige Græsarter.
6. Kendskabet til Dyrene, deres Sygdomme og disses Behandling, Sommerstaldfodring og Vinterrøgtning.
7. Gødningens skønsomme Behandling, saavel i Møddingstedet som paa Marken; Tiden, Maaden, naar, hvortil, hvor tidt man i Sæd-Omløbet bør gøde, samt naar Gødningen under en hensigtsmæssig Behandling er tjenlig til Udkørsel. Blandings-Møddinger eller Kompost at tilberede. De menneskelige Exkrementer med hensigtsmæssige Lokumer at afbenytte.
8. Brugen, — Tiden og Maaden — af Nutidens bekendte Maskiner og Agerdyrkningsredskaber.

9. Opdyrkning af vore Jorder efter Nutidens Oplysning.
10. Jorder at befri for Sten, skadeligt Vand og overflødig Fugtighed.
11. Tørvemosens hensigtssvarende Behandling og Afbenyttelse, Tørven at ælte og forme.
12. Havedyrkning og Træplantning.
13. Plantager at anlægge
14. Daglig Morgen- og Aften-Husandagt, Sabbatens Helligholdelse, Gudstjenesten i Kirken at overvære, derefter Bøn. 2—3 Timer anvendes til Læsning og Betragtning saavel over Dagens Betydning som over Ugens Arbejde. Efter denne Øvelse bør Haven eftersees og hvad der i samme kan være at iagttage.
15. (Journaler bør føres af Lærlingerne og over dem).

Til at undervise i de almindelige Skolekundskaber skal der holdes en Seminarist. Uddannelsestiden skal være 2 Aar og Lærlingernes Antal 10. Hans Gaard skal afgive Lokale. Efter at have givet en detailleret Plan slutter han: »Lad Bonden komme til Kundskab om sine Pligter som Mand og Fader. Lad os faa at vide, at vi er mere end blot Legeme, . . . at Mennesket kan i Tiden danne sig en Sjæl, rig paa Frugter af gode Gærninger. Lad Bondens Sønner med saadanne Skoler, som jeg har foreslaaet, blive vejledet, dannet og lært; thi et højere Studium passer ligesaa lidt til hans Naturanlæg og Charakter som til hans Forkundskaber og Dannelse.«

Forslaget cirkulerede blandt Medlemmerne af begge L. S.' Agerdyrkningskommissioner; men alle vare enige om at nære Betæneligheder: Dels vil der opstaa pekuniære Vanskeligheder, dels kan man næppe vente, at Bondestanden tilstrækkeligt vil benytte en saadan Indretning. Endelig mener man ikke, at Jens Christensen, hvis Dygtighed alle forøvrigt ere enige om at anerkende, er den rette Mand til at lede en saadan Skole.

Den 21de December 1842 sendtes det afslaaende Svar. Saaledes blev denne store Plan, den der sikkert har været Jens Christensen kærest af alle Livsplaner, til intet.

Som Slutning paa Omtalen af Jens Christensens landøkonomiske Bestræbelser kan det nævnes, at han deltog i den første danske Landmandsforsamling, som afholdtes i Randers den 22de—26de September 1845. Han var her een af Talerne.¹⁾

Medens den stort tænkte Landbrugsskole i Voldum blev en urealiseret Tanke, opnaaede Jens Christensen i de følgende Aar (fra 1845) dog at faa en Skole oprettet hos sig, men ganske vist i mindre Maalestok; det var en Haveskole, til hvilken han fik Understøttelse, dels af den kgl. Partikulærkasse,²⁾ dels af R. A. H. S.³⁾ Der gaves Undervisning til 2 Lærlinger om Aaret, og til Gengæld for Understøttelsen var Jens Christensen forpligtet til at holde en examineret Gartner. Denne Havebrugsundervisning synes at være ophørt 1849. Det sees ikke, at L. S. har ydet noget Tilskud hertil; men derimod anbefalede Selskabet varmt hans Ansøgning om Støtte af den kgl. Kasse og R. A. H. S.

I det hele blev Have- og Plantningssagen den vigtigste Interesse for Jens Christensen, eftersom Aarene gik, og det egentlige Landbrug gled ind i roligere og sikrere Former. I 1845 anlagde han den flere Tønder Land store Plantage syd for Voldum med Festplads, Springvand og Gange, der nu danner det eneste synlige Minde om hans Virksomhed. Den sidste Korrespondance mellem ham og L. S. i dettes Archiv drejer sig netop om Skovplantning:

¹⁾ Randers Amtsavis, 2den Oktober 1845.

²⁾ Kabinetssekretær Adlers Ordre om Udbetaling af 200 Rdl. aarlig i 3 Aar (Rigsarchivet).

³⁾ R. A. H. S. 122 f. 472.

der bevilges Jens Christensen 20 Rdl. til Dækning af Udgifter ved en Rejse til Hirschholm, Valdemarslund og Snoghøj. Det var tre af Skovsagens mest bekendte Mænd, han her gæstede: Skovriderne Schäffer i Hirschholm og Bjørnsen ¹⁾ paa Valdemarslund samt H. C. Riegels ²⁾ paa Snoghøj. Da Jens Christensen i 1846 indbød til sin aarlige Folkefest (se nedenfor om disse Fester), tilføjede han, at den denne Gang skulde holdes i den nyanlagte Plantage, og han vilde paa Festdagen forevise sin Læreanstalt for Have dyrkning og sin Planteskole samt fremlægge en Plan om Oprettelse af et Haveselskab for den østlige og nordlige Del af Jylland. »Det er iøjnefaldende, at Jylland har stor Mangel, ej alene paa Skov, men ogsaa paa Haver, idet Landsbyerne og de enkelte Boliger enten aldeles fattes Læ og Haveanlæg eller ialtfald kun fremvise ubetydelige og ukultiverede Smaahaver. Sansen for Plantning og Havekultur trænger fremdeles højliggen til Vækkelse og Opmuntring« ³⁾

Et Haveselskab, som det foreslaaede, blev virkelig oprettet. Det følgende Aar kan Jens Christensen i Randers Amtsavis ⁴⁾ aflægge Beretning om dets første Generalforsamling. Dets Navn var »Selskabet til Havekulturens og Træplantningens Fremme i den østlige og nordlige Del af Jylland.« Formand var Jens Christensen selv; ved hans Side stod en Komité, bestaaende af følgende Mænd: Proprietærene Schmidt, Frederiksdal, og Pind, Thustrup, Møller Wiinholt, Røved, Gartner Bursche, Chrstrup, og Gaardejer Mikkell Christensen, Munkholm. Medlemmernes Antal var 84: 2 adelige, 12 geistlige og verdslige Embedsmænd, 12 Proprietærer, 8 Købstadborgere, 4 Gartnere,

¹⁾ Biogr. Lex. II 369 f.

²⁾ Biogr. Lex. XIV 95.

³⁾ Randers Amtsavis 20de Juni 1846.

⁴⁾ 23de September 1847.

4 Skolelærere, 4 Husmænd, 38 Bønder samt 1 Landboforening. . . .

Sin Plantage og Planteskole havde Jens Christensen givet Navnet »Haabets Bjerg«, og han tilføjer i den ovenfor nævnte Beretning Ønsket om, »at denne Planteskole ikke maa ophøre at bære Frugter, forinden den har prydet alle de Byer og Gaarde, Frugthaver og Hegn, Alleer og Bakker lig dette Bjerg.« Af Jens Christensens store Have findes nu, vemodigt nok, kun eet Pæretræ tilovers. Haven var, som omtalt, delvis anlagt paa fugtig, sur Engbund. Frugttræerne blev derfor efterhaanden syge (formentlig da Faskindræningen forfaldt) og gik ud. Nu er der igen Eng paa Stedet, som der var, før Jens Christensen begyndte. I 1882 brændte Gaarden, og ved denne Lejlighed ødelagdes Resten af Haven paa det ene Træ nær. Den ny Gaard ligger paa den til Festplads bestemte Del af Jens Christensens Have. Den er for en Del opført af Tømmer, voxet i den paa Marken anlagte Plantage. Det var store Rødgransstammer; Plantagen staar som sagt endnu; men dens Træbestand er nu væsentlig Løvtræer.

Naar man nu vilde spørge om denne udmærkede Bondes Forhold til hans nærmeste Kres, til hans Byesbørn og Sognefolk, da maatte der svares, at en saa usædvanlig Mand selvfølgelig fremkaldte en Deling i Befolkningen. I hvert Fald nogle af hans Naboer og Standsfæller fulgte hans Exempel. Voldum blev ved ham noget af en Mønsterby. Vi se af Landhusholdningsselskabets Aarsberetning for 1829—30, ¹⁾ at to Bønder i Voldum Sogn, Christen Rasmussen i Voldum og Rasmus Andersen i Hvalløs, efter Jens Christensens Anbefaling bleve hædrede af Selskabet med Sølvbægre.

Men var hans Exempel vækkende, ansporende og kært

¹⁾ S. 13 f. 18 ff.

for nogle, saa var det jo sikkert forargeligt for andre. Ved sin utaalmodige Fremadhigen og ved sit Brud med gamle Sædvaner har han stødt mange, ved sin uegenlyttige Idealisme, sine mange Forsøg, der snarere gjorde ham fattig end rig, har han fremkaldt kolde og beregnende Menneskers Foragt, ved den Anerkendelse, han fandt hos højtstaaende Personligheder, er der vel ogsaa opstaaet nogen Misundelse imod ham hos Standsfæller. Rugaard gør ¹⁾ opmærksom paa det underlige i, at en saadan Mand ikke opnaaede noget offentligt, lokalt Tillidshverv. Han blev ikke Sognefoged, ikke Sogneforstander, ikke Amtsraadsmedlem. ²⁾ Rugaard forklarer dette saaledes: »Ingen sad gerne i Raad sammen med ham, den altid rede Oppositions- og Fremskridtsmand, og de tilraadede derfor ikke gerne, men fraraadede snarere hans Valg til offentlige Tillidshverv.« ³⁾

Maaske har han været noget stridbar og kantet, maaske noget selvfølede; men Hovedaarsagen til, at han forargede mange, maa vel søges i, at han uforsonligt kæmpede mod al gammel Slendrian, hvor han traf paa den. Om den Forbitrelse, en Fremskridtsmand i Førstningen kunde vække i de Tidens sløve, forbenede Bondesamfund, men ogsaa om den Sejr, han efterhaanden kunde tilkæmpe sig, skriver Hald ⁴⁾ følgende: »Vel sættes hans Standhaftighed ofte paa en haard Prøve, naar hans Jævnlige spotte over hans Færd, og naar de lægge hans Planer utallige Hindringer i Vejen. Men er han lykkelig nok til

¹⁾ Anf. Skr. 268.

²⁾ Det kommunale Selvstyre (Sogneforstanderskaber og Amtsraad) indførtes ved Kgl. Forordning, 13de August 1841.

³⁾ Han var dog en Tid Formand for Landboforeningen for Klausholm Gods, en Filial af Randers Amts Husholdningsselskab. R. A. H. S. 417.

⁴⁾ Anf. Skr. 186 f.

at overvinde de første Stød og ved sine rigere Afgrøder og sin forøgede Kvægbesætning at overtyde Fordommens Tilhængere om, at han er paa bedre Veje end de, da formindskes disses Tal efterhaanden, idet de stræber at træde i hans Fodspor, og de byde da Haanden til at afværge eller tilintetgøre deres Angreb, der med Haardnakkenhed ville vedblive at vandre paa den brede Bane, som Slen-drian betegner, om de end forudsee, at den i Tider som de nuværende maa føre til deres Undergang. — Virkeligen er dette ubetvingelige Hang til at følge Fædres Skikke een af den fremskridende Agerdyrknings mægtigste Fjender! Hvor mangen haard Kamp til Exempel har ikke den Mand maattet udstaa, der var den første, som i sin Egn indførte Brakfrugtavl, — alene fordi han lyste Fred over sin Kartoffelager?«

Disse Linier ere utvivlsomt skrevne med Henblik ogsaa paa Jens Christensen, hans Bestræbelser og hans Vanskeligheder.

V.

Den herlige Opvæxt, som Slutningen af det store, attende Aarhundrede havde bragt frem ogsaa i det danske Folk, havde desværre efter Aarhundredeskiftet lidt meget, dels under de svære Hjem søgelser af Krig og Pungenød, dels under en heraf fremvoxende aandelig Reaktion. Men disse Plager mærkedes mindst eller taaltes bedst i Befolkningens underste Lag; derfor var vel Bondestanden den, der reddede mest af det attende Aarhundrede over i Fremtiden. Her var en saa hærdet og sejt Styrke, at de tunge Tider kunde overstrides, uden at den blev opslidt, ja der var i de stille Aar med Arbejde og Savn efter Engelskkrigen og Pengekrisen endog skeet en Opsparelse af Kraft

og Livsmød, og da der i 3orne kom bedre Aaringer, saa at man kunde rette Ryggen og puste en Smule, fik man at se, at det havde hjulpet at slide og at spare.

Eet af de første og fornøjeligste Tegn paa det nye Liv var Folkemøderne, som hin Tid begyndte at afholde, og som aabnedes med St. St. Blichers Himmelbjergsfest i 1839, da han »første Gang stævnedes til dansk Folke-møde.« Det efterfulgtes som bekendt af fem andre i Aarene 1840—44. ¹⁾ Der kunde være noget exalteret, noget opstyttet i Blichers Opraab og Taler ved disse Fester, ligesom ogsaa hans bekendte Mangel paa praktisk Sans medførte Vanskeligheder; men ikke desto mindre var det en stor Begyndelse, han her havde gjort.

Himmelbjergsfesten i 1839 var det første danske Folke-møde; men Æren for at have sammenkaldt til det andet tilkommer Jens Christensen i Voldum. ²⁾ Til den 28de Juni 1840, den nye Dronning Caroline Amalies Fødselsdag og Christian VIII's Kroningsdag, havde han nemlig indbudt Egnens Befolkning, for at de kunde fejre Dagen ved et Møde i hans Gaard. Af den vellykkede Fest, hvori St. St. Blicher deltog og medvirkede, giver Randers Amts-avis ³⁾ et udførligt Referat, som paa Grund af Sagens Interesse meddeles her i dets Helhed:

Paa den festlige 28de Juni havde den udmærkede Bonde, Jens Christensen i Voldum, opfordret en talrig Forsamling af hans omboende Medbrødre og deres Hustruer for at fejre Dagen ved et Glædesmaaltid, Sang og Musik. Da Forsam-

¹⁾ Disse Festers Historic er udførligt behandlet af Aakjær: Anf. Skr. II 292 ff.

²⁾ Den tredie saadanne Fest holdtes paa Bulbjerg i Begyndelsen af Juli 1840. Derpaa fulgte den anden Himmelbjergsfest 1ste August s. A. Aakjær: Anf. Skr. II 352 og 343 ff.

³⁾ Nr. 96. 3die Juli 1840. Referatet er ikke signeret.

lingen ventedes at bestaa af over 200 Mennesker, havde han til Lokale indrettet et Parti af sin selvanlagte, store og smukke Hauge og prydet Pladsen med Deres Majestæters Navnetræk, og derunder følgende Inskriptioner:

Under Kongens:

Den Krans Man tillidsfuld Dig bandt;
thi Haab ved Dig paany oprandt.

og under Dronningens:

Dig blomstre Kransen stedse grøn!
Dig denne Dag er dobbelt skøn.

Efter Anmodning havde Præsten St. St. Blicher i Spen-
trup til denne Fest meddelt følgende Sang:

Mel.: Kong Christian stod.

Drot var i Oldtid hver en Mand
i egen Gaard,
da kendtes ikkun Borgerstand.
En Bonde var en Herremand,
og Hvermand værged for det Land,
som end bestaar;
om Thronen værned Bondesværd,
og Fjender skjælv for Bondehær
i Kamp.

Mel.: Der var en Tid, da jeg var meget lille.
Der kom en Tid, da Træl var hver en Bonde
og for Smaakonger maatte bøje Ryg;
men Fogedpisk og Træhest aldrig kunde
til evig Trældom gøre Ryggen myg.

Mel.: Kong Christian.

Da kom en Tid, da Frederik
tog Roret fat,
fornyed Oldtids gode Skik,

i gamle Kongers Fodspor gik,
 gav Friheds Lys, og Ende fik
 den Trældoms Nat.
 Thi mindes Ham og mindes Den,
 et kærligt Forsyn gav igen
 til Held!

efter hvilken et hjærtemeent »Længe leve«! blev istemt for Deres kgl. Majestæter. Paa efterstaaende Skaaltale af Sangens tilstedeværende Forfatter blev et Minnebæger for Sjette Frederik drukken paa gammel nordisk Vis, og de bedste Ønsker for hans Eftermand hævdede til Guds frie Himmel:

»Den Hæder, at jeg maa, og den Glæde, at jeg kan sige mit Ord i dette ægtedanske Samfund, opveje hverandre. Jeg er født i en Tid, da ingen drømte om, at den danske Bondestand, fattig og nedtrykt som den da var, saa snart skulde hæves til fri, lykkelig og agtet Borgerstand. Ogsaa jeg har seet Træhesten og hørt Smældet af Ridefogdens Pisk. Men nu rider Bonden sin egen Hest og fører selv sin egen Pisk, men kun mod Heste. Kongen er hans eneste Herre, og Loven hans rette Husbond. — Hvorfra denne velsignede Omskiftelse i den talrigste Borgerklasses Vilkaar? Først herovenfra, og dernæst fra Ham, der i et halvt Aarhundrede utrætteligen og heldigen arbejdede paa at løse baade aandelige og timelige Lænker, Ham, hvem Sjællands taknemmelige Bønder, i Fællesskab med de højeste Stænder, bare til det sidste Hvilested, — Frederik den Sjette, Bondens Befrier og derved hele Danmarks Velgører. I fordums Dage var Oprør, Borgerkrig, ja ugudeligt Kongemord rædsomme Blodpletter paa den danske Histories Blade. Men nu, da lovgrundet Frihed har rodfæstet sig i vor velsignede Jordbund, da er Kærlighed til Kongen, Lydighed mod Loven, Enighed blandt alle Stænder fremblomstret i Stedet for hine Tyranniets og Trældommens giftige Frugter. — Thi lad os hæve vore Stemmer med vore Hjerter til Minde om Frederik den Sjettes udødelige Konge-

værk og nedbede Alstyrernes Velsignelse over hans Efterfølger, der idag for første Gang bærer Danmarks Krone. ¹⁾ Deres Majestæter, Kongen og Dronningen, leve længe til deres egen Hæder og Danmarks Lykke!«

Vi ville sluttelig bemærke: at Selskabet samledes Kl. 12 Middag og adskiltes noget efter Kl. 10 Aften, hvilket vel er langt rigtigere end — efter fremmed, indsmuglet Vane — at gøre Nat til Dag. — Første Vers af Herr Skolelærer Pommerinkes ²⁾ Sang tillade vi os at hidsætte:

Vi Landmænd gør ej mange Ord,
ej sirlig er vor Tale;
men Trofasthed i Hjærtet boer,
dog deraf ej vi prale:
Thi bedre man sig viser stor,
naar man sin Tro forkynder
i Gærning og ej blot i Ord, —
saaledes tænker Bønder. —

Næste Aar, paa samme Dag, (28de Juni 1841) havde Jens Christensen igen stævnet til Møde hos sig ³⁾, og det var denne Gang en efter Forholdene overordentlig stor Mængde, der havde efterkommet hans Indbydelse. Ogsaa af denne Fest gives her et fuldstændigt Referat efter Randers Amtsavis. ⁴⁾ Beretningen i Bladet er denne Gang undertegnet: St. St. Blicher.

— Den 28de Juni 1841 var samlede vel henimod tusinde Mennesker hos Jens Christensen i Voldum og mindedes Dagen

¹⁾ Christian den Ottendes Kroning fandt denne Dag, 28de Juni 1840, Sted i Frederiksborg Slotskirke.

²⁾ Jørgen Johan Frederik Pommerencke, Skolelærer og Kirkesanger i Voldum, død 24de Maj 1871, 54 Aar gl.

³⁾ Aakjær: Anf. Skr. II 352 f.

⁴⁾ Nr. 96. 3die Juli 1841.

med folkelig Aand og Glæde. Indbyderen, denne Højagtelse fortjenende Mønsterbonde, havde ligesom ifjor givet Gaard, Hus og Have til Lokale for den store Mængde af Festsdeltagere. Haven er 12¹/₂ Skp. Land geometrisk og saaledes anlagt og vedligeholdt, at den i Præstegaardshaver skal lede langt om sin Mage, og kan sættes ej alene ved Siden af, men over mange Herregaardshaver her i Jylland. Og denne udmærkede Dannemand, der saaledes har hævet sig selv og Tusinder med sig, er Fæstebonde og Hoveribonde.

I denne Hædersmands Navn havde jeg til Festen sammenrimet følgende Sang:

Goddag! Goddag! Velkommen til!
 Velkommen Mænd og Kvinder!
 Tiltakke tage vel I vil
 med hvad I forefinder!
 Skønt jeg til Leje sidder her,
 I vil mig venligt gæste;
 ja skønt jeg kun en Fæster er,
 jeg skal dog Eder fæste.

Jeg fæster Eder for en Dag,
 og trælle skal I ikke;
 men efter eget Velbehag
 I spise maa og drikke:
 det er det hele Hovri,
 det blier dog ej for broget,
 en lille Vang I høster i,
 hvor jeg er Ladefoged.

Saa mejer nu! og ager ind!
 alt med den bedste Vilje.
 Saa siden med et muntert Sind
 I danse kan paa Tilje.
 Her Glæden kun vor Husband er
 og Venskab vor Forvalter.
 Vi ofre, skønt til Hove her,
 vor Fryd paa Friheds Alter.

St. St. Blicher. —

Ogsaa de følgende Aar lod Jens Christensen afholde en lignende Fest paa Dronningens Fødselsdag. Forud for Festen gik en længere, motiveret Indbydelse i Randers Amtsavis, hvor Jens Christensen forklarer sin Stræben efter Folkegavn ved disse Møders Afholdelse og dernæst meddeler Festens Program. Efter Møderne plejede hans ovennævnte Organ at bringe et Referat, hvor den vellykkede Fest prises. Deltagelsen var i de første Aar, som allerede nævnt, endog meget stor. I 1842 anslaaes Forsamlingen til »et Par tusende Mennesker af alle Klasser, saavel fra Omegnen, som fra Randers«; ¹⁾ i 1843 var der »særdeles mange«, — »Omegnens Geistlige og Proprietærer og den mest dannede Landalmue fra en vid Kres«, derimod denne Gang kun faa fra Randers. ²⁾ Ved disse senere Møder talte, foruden Jens Christensen selv, den som Blichers Følgesvend og Efterligner bekendte, fhv. Adjunkt Fr. Sneedorff Birch ³⁾ og den udmærkede Landøkonom, Kammerraad Krarup fra Haraldslund. ⁴⁾

Interessen for disse Fester ebbede dog efterhaanden ud. Skønt der Aar for Aar synes at være truffet større Forberedelser og navnlig Anstalter til Ungdommens Forlystelse, — i 1843 omtales det saaledes, at der er anvendt 32 Tylter Brædder, formodentlig til Dansegulv, — klages der dog allerede i 1844 ⁵⁾ over, at Jens Christensen »ikke har seet sine Bestræbelser saaledes paaskønnede, som man kunde ønske.«

Festen i 1846 fik et særligt Præg, idet den, som ovenfor omtalt, holdtes i Plantagen og formede sig som en Forevisning af denne og af Planteskolen. Efter dette Aar

¹⁾ Randers Amtsavis, 30te Juni 1842.

²⁾ samme Blad.

³⁾ Biogr. Lex. II 289 ff. Se ogsaa J. Aakjær: Anf. Skr. II 208 ff.

⁴⁾ Biogr. Lex. IX 461 f.

⁵⁾ Randers Amtsavis, 4de Juli 1844.

bringe Bladene ikke nogen Efterretning om flere Møder hos Jens Christensen. Gamle Mennesker erindre endnu med særlig Glæde disse Sammenkomster, der staa for dem i Hukommelsen med straalende Glans.

Morsomt nok fik Jens Christensen en Konkurrent med Hensyn til disse Folkemøder, idet Gaardejer og Sognefoged Jens Pedersen Meldgaard af Grøndalslund i Hornbæk Sogn (Sønderlyng Herred) i 1842 bekendtgjorde i Randers Amtsavis, ¹⁾ at han paa *Kongens* Fødselsdag den 18de September agtede at afholde en Folkefest i og ved sin Gaard. Han lovede at »opvarte med koldt Køkken, bestaaende af Skinke og forskellige Stege, samt alle Slags Drikkevare, alt for saa billig Betaling, som Omstændighederne ville tillade«; endvidere blive »2de Dansesale arrangerede«, og der skal holdes Taler og synges. En lignende Fest averterer han det følgende Aar til Dronningens Fødselsdag, og ligesaa i 1844, hvor den endog skal vare i to Dage. Noget Referat af J. P. Meldgaards Fester har det ikke været muligt at finde i Bladene.

VI.

Slutningen af Jens Christensens Liv, Aarene fra 1848 til hans Død, blev ligesom hele Folkets Liv stærkt præget af Politik, ja opfyldt dermed. Over de nærmere Omstændigheder ved hans Indtrædelse eller, rettere sagt, Inddragelse i det politiske Liv i Aaret 1848 hviler der nogen Uklarhed. At han, den udmærkede, oplyste og fremmelige Bonde, i Maj 1848 blev kongevalgt Medlem af Viborg Stænderforsamling burde egentlig ikke kunne forbause, men var dog under de daværende Forhold mærkeligt nok. For det første var han den eneste Bonde i Danmark, som

¹⁾ 26de August 1842.

paa denne Maade fremdroges. Og ganske vist stod han, som Fæster af en Gaard paa lidt over 5 Tdr. Hartkorn, over den Valgretsgrænse, der gjaldt for Stændervælgerne (disse skulde enten være Ejere af mindst 4 eller Fæstere af mindst 5 Tdr. Hartkorn); men han var ikke valgbar, hvortil krævedes det dobbelte Hartkorn, og han kunde i hvert Fald ikke kaldes Grundejer, hvilket ifølge Forordningen af 15de Maj 1834 fire af de syv kongevalgte Stændermænd skulde være.¹⁾ Og endelig havde Jens Christensen jo slet ikke hidtil taget Del i det offentlige Liv eller i den lokale Administration. Hans Navn var ganske vist vel kendt; men det var som fortrinlig Agerdyrker, Have- og Plantningsmand, som Blichers Ven og som folkelig Vækkelsesmand, han havde gjort sig bemærket, ikke som Politiker, ja ikke engang som Kommunemand.

Da det vel næppe kan tænkes, at det er Landhusholdningsselskabet, der har foranlediget hans pludselige Fremdragelse til Medvirken i det offentlige Liv, formoder jeg, at det dermed er gaaet saaledes til:

Strax efter Martsgennembruddet og ved de første Krigsrygter ytrede der sig overalt blandt den jyske Landbefolkning stor Begejstring og Offerberedvillighed.²⁾ Men ogsaa her stod Voldum og Omegn i første Række. Alle-

¹⁾ Af de tre øvrige skulde den ene være en Universitetsprofessor, de to andre Geistlige.

²⁾ Kuriøse Enkeltheder: I Randers Amtsavis averterer Amtmand Lorentz, at der paa Randers Amts Kontor er udstillet »en som et særdeles passende og hensigtsmæssigt Angrebs- og Forsvarsvaaben for Folkevæbningen tildannet Le« (11. April 1848) og ligesaa et af Stænderdeputeret Blach i Taastrup indsendt saakaldt »Landstormsvaaben« (18. April 1848) — alt selvfølgelig til Efterligning.

rede den 28de Marts 1848 kan Amtmand, Kammerherre Lorentz ¹⁾ glædestraalende meddele i Randers Amtsavis: ²⁾

— Jeg finder mig foranlediget til herved at bringe til offentlig Kundskab, hvorlunde jeg idag har modtaget Indberetning om, at samtlige Voldum og Rud Sognes Beboere ved et idag afholdt fælles Møde eenstemmigen have vedtaget *uden Betaling* at levere 2 kraftfulde, fejlfri Heste til Landets Forsvar i hvilkensomhelst Henseende, hvilke Heste strax paa Stedet bleve købte og fra idag af staar til vedkommende Autoriteters Disposition, og nærer jeg det Haab, at den Aand og det Fædrelandssind, som saa mægtigen udtaler sig over hele Randers Amt, maatte bringe flere af sammes Beboere til at følge dette prisværdige Exempel. —

Efter al Sandsynlighed har Jens Christensen jo været medvirkende ved dette Foretagende, ja maaske har han været Ophavsmanden dertil. Han var i hvert Tilfælde Medlem af »den provisoriske Væbnings-Comité for Galten Herred« som den 22de April paa Amtstuen i Randers kunde indbetale et i Herredet indsamlet Beløb af 1400 Rdl. 1 Mk. ³⁾. Kort Tid efter, i Dagene fra den 30te April til den 15de ⁴⁾ Maj, foretog den nye Minister, Orla Lehmann, sin bekendte Jyllands-Tournée ⁵⁾; som Regeringskommisær med udstrakt Myndighed skulde han vejlede og kontrollere Embedsmændene, og blandt Befolk-

¹⁾ Vilhelm Conrad Lorentz, Amtmand først i Ringkøbing, senere i Randers, født 1787, død 1854.

²⁾ I de samme Dage bragte Bladet Meddelelse om St. St. Blichers Død.

³⁾ Randers Amtsavis 25. April 1848.

⁴⁾ Ikke den 13. Maj, som Lehmann selv skriver i Erindringerne. Se Dr. A. Heises Paavisning i Jydske Samlinger 3. Række V 453.

⁵⁾ Orla Lehmanns Efterladte Skrifter. Udg. af Hother Hage og Carl Ploug. Kbh. 1872—74. II 249 ff.

ningen paa een Gang højne Stemningen og berolige de altfor hede Hoveder. Fra Vestjylland kom han over Skive og Viborg til Randers, hvor han vel ikke havde noget særlig godt Indtryk af Kammerherre Lorentz, men et desto bedre af Byens og Omegnens Befolkning. Han har i sine Erindringer bemærket følgende om Randers-Opholdet: ¹⁾

— Amtmanden i Randers, Kammerherre Lorentz, var en noget let Patron, som hidtil havde fægtet sig igennem Livet med mer eller mindre gode Vittigheder, der med Alderen dog vare blevne lidt stereotype, og som nu haabede at kunne betale Preusserne med samme Mønt. Jeg havde saa meget mindre Grund til at drage dette i Tvivl, som jeg fra min Side haabede, at han ikke skulde blive sat paa en for haard Prøve, og fordi selv i saa Tilfælde en vis Lethed i at tage Verdens Tilskikkelser ikke var det værste Exempel, som kunde gives, især da han her i Randers kunde støtte sig til den gode Aand, der til alle Tider har udmærket denne vindskibelige By og dens rige Oplands dygtige Befolkning. Dette mit første Bekendtskab med Randers har derfor hos mig efterladt en meget venlig Erindring.

Jeg formoder nu, at Kammerherre Lorentz i Anledning af Hesteleverancen har omtalt Jens Christensen for Lehmann som en virksom Patriot og en velsindet, oplyst Bonde; hans Forbindelse med den nylig afdøde Blicher kan samtidig være bleven nævnet og har yderligere henledet Lehmanns Opmærksomhed paa ham; muligt er det jo ogsaa, at han under Ministerbesøget har været tilstede i Randers. ²⁾

¹⁾ Anf. Skr. II 292 f.

²⁾ At Lehmann paa sin Rejse modtog Bondedeputationer er paa Forhaand sandsynligt. Forøvrigt antyder han det selv i et

Kort efter Orla Lehmanns Hjemkomst til København afholdtes det Statsraadsmøde, hvori de Mænd udnævntes, der som kongevalgte Medlemmer skulde tiltræde Viborg Stænderforsamling. Denne skulde nemlig sammenkaldes endnu en Gang for, ligesom Østifternes, at afgive Betænkning om Valgloven til Rigsforsamlingen. Udnævnelsen er dateret 29de Maj 1848 og omfatter, foruden Professor Johs. Efr. Larsen, Biskop Tage Müller og Seminarieforsøger, Pastor Frederik Nielsen, følgende »Grundejere«: Godsejer, Etatsraad H. H. Holm til Dalsgaard, Toldkasserer, Justitsraad Sk. Th. Thorbrøgger, Aalborg, Købmand C. Vilh. Höyer, Horsens, og Gaardmand Jens Christensen, Voldum. Man har med disse fire øjensynlig bestræbt sig for at faa de forskellige Samfundsklasser repræsenteret: Godsejerne, de ikke-geistlige Embedsmænd, de Handlende og Bønderne. Men hvad de Overvejelser angaar, som have ført Regeringen til at drage netop Jens Christensen frem ved denne Lejlighed, da har det ikke været muligt at oplyse videre. Man kan ikke komme længere end til den Formodning, at hans Udnævnelse skyldes Orla Lehmann; men denne Formodning nærmer sig rigtignok stærkt til Vished, naar man betænker, hvad der senere fulgte: Jens Christensens paatænkte Nedlæggelse af sit Mandat i Rigsforsamlingen til Fordel netop for Lehmann (se nedenfor). Ved Undersøgelse i Rigsarchivet har det vist sig, at Kammerherre Lorentz' Indberetninger fra Aaret 1848 intet indeholde om Jens Christensen. Orla Lehmanns tjenstlige Indberetninger fra Jyllandsrejsen ere ikke offentlig tilgængelige; men ifølge velvillig Meddelelse fra Rigsarchivet findes heller ikke i disse noget om ham. Ej heller nævnes han i Lehmanns endnu utrykte Papirer om Jyllandsrejsen

Brev til sin Hustru: Af Orla Lehmanns Papirer. Udg. af Julius Clausen. Kbh. 1903. S. 114.

i Det kgl. Bibliothek. Da der altsaa ikke synes at foreligge nogen Indstilling eller Anbefaling af ham, maa man gaa ud fra, at Regeringens Opmærksomhed er bleven henledet paa Jens Christensen paa ikke-officiel Vis, og at hans Udnævnelse er skeet efter et blot mundtligt Forslag af Lehmann i Ministermødet.

Men hvorledes dette nu end forholder sig, Jens Christensen mødte altsaa som Medlem af den Stænderforsamling, der aabnedes i Viborg den 13de Juni 1848. ¹⁾ Den indleddedes med en Gudstjeneste i Domkirken, hvor Stiftsprovst Ursin ²⁾ prædikede over Rom 138. Denne sidste Stænderforsamling havde at forhandle følgende:

1. Udkast til en Valglov for Dannelsen af den ved allerhøjeste Kundgørelse af 4de April 1848 bebudede Rigsforsamling.
2. Kgl. Forordning af 5te Juni 1848 angaaende Udstedelse af rentebærende Kreditbeviser og Paabydelse af en Krigsskat.

Af Forsamlingens 55 Medlemmer havde de 47 givet Møde. For disse forelagde den kgl. Kommissarius, Grev Sponneck, de to Sager, hvorved han kunde fatte sig i al Korthed, da han kunde henvise til, hvad han nylig i samme Anledning havde udtalt i Roskilde Stænder. Man valgte dernæst Professor Schouw til Præsident og Højesteretsassessor Bruun til Vicepræsident og begyndte Forhandlingerne.

Jens Christensen forholdt sig ligesom de fleste af sine

¹⁾ Tidende for Forhandlingerne ved Provindsialstænderne i Nørrejylland 1848. Viborg 1848 (Citeres her som Stændertid.)

Dr. A. Heise har i sin Afhandling »Folkemødet i Viborg« i Jydske Samlinger 3. Række V skænket denne Stænderforsamling en kort Omtale. 453 ff.

²⁾ Den bekendte Lokalhistoriker; Forfatter af »Stiftsstadens Viborg«. Biogr. Lex. XVIII. 111 f.

Standsfæller meget stilfærdig under den kortvarige Samling. Man lod Bondestandens ældre Stændermænd føre Ordet: Peder Lydersen, ¹⁾ den belæste, noget affekterede Sallingbo, der kunde tale om Sokrates og citere Udtalelser af Guizot og Lamartine, — den konservative, vestjydske Storbonde Ole Kirk ²⁾, — og den højtalende og frittalende Jørgen Blach i Taastrup, en ægte Østjyde, mere end de to andre en Type paa Fremtidens Rigsdagsbønder.

Det vigtigste Forhandlingsemne var jo Valgloven. Betænelighederne ved de i Udkastet foreslaaede Kongevalg, som havde været stærkt fremme i Roskilde, kom ogsaa til Orde her (Kancelliraad, Herredsfoged Finsen, Aarhus, og Jørgen Blach); dog var Bernhard Rée ³⁾ fra Aalborg den eneste, som da det kom til Afstemning, fastholdt sin Modstand mod Udkastet. Som bekendt blev Striden om Tilraadeligheden af Kongevalgene skæbnesvanger for vor politiske Udvikling, her blev den første Kile drevet ind imellem de Nationalliberale og Bondevennerne. ⁴⁾

Forhandlingerne om den jo allerede udstedte Forordning om Kreditbeviser og Krigsskat bragte Vidnesbyrd om megen Offervillighed. Med Hensyn til Befolkningens Ydeevne udtalte Jørgen Blach paa sin raske Maade: »Herremanden staar sig godt, Købstadsmanden godt, og Bonden ligesaa.« ⁵⁾ Kun een skurrende Tone lød midt i denne patriotiske Forhandling: Geistlighedens Repræsentanter vilde gøre gældende, at deres Stand blev uretfærdig be-

¹⁾ Jydske Samlinger 3. Række VI 61 ff.

²⁾ O. Kirk: Ole Kirk. Kbh. 1888. P. Storgaard Pedersen: Ole Christian Kirk. Kbh. 1902.

³⁾ Biogr. Lex. XIII. 555 f.

⁴⁾ »Om Valgene til Rigsforsamlingen« — Særtryk af »Fædrelandet« og »Almuevennen«. Se endvidere N. Neergaard: Under Juni-grundloven. Kbh. 1892 ff. I 293 ff.

⁵⁾ Stændertid. III.

byrdet ved Krigsskattens Paaligning. — Efter fuldendt Hverv kunde Stænderforsamlingen allerede sluttes den 23de Juni 1848.

Om Jens Christensens Partistandpunkt under denne hans første offentlige Fremtræden kan der ikke siges noget bestemt. Selv om han muligen var en Modstander af Tanken om Kongevalgene, kunde han jo af letforstaaelige Grunde ikke stille sig ved Rées Side. At han ellers ikke stod denne fjærnt, er der eet og andet, der tyder paa, navnlig at Rée samme Efteraar, da Valgene til den grundlovgivende Rigsforsamling foretoges, stillede sig i Randers Amts 6te Distrikt, som fik sit Valgsted netop i Voldum. Muligt er det jo, at Rée gennem sine Familieforbindelser (hans Onkel Isak Philip Rée ¹⁾ og hans Broder Julius Rée ¹⁾ vare store Forretningsdrivende i Randers) havde Tilknytning til Voldumegnen; men muligt er det dog ogsaa, at det er Bekendtskabet og Meningsfællesskabet med Jens Christensen og Jørgen Blach ²⁾, der har ført ham derud. Begge disse havde forøvrigt tænkt paa at ville stille sig, men trak sig tilbage; Jens Christensen havde maaske faaet et Vink om, at han paany vilde blive kongevalgt.

Blach, Lærer Pommerencke i Voldum og Gaardfæster Niels Christensen Condrup i Stobdrup optraadte under Valgkampagnen ³⁾ udfra det saakaldte Hippodromprogram til Fordel for Rée, og ved Valget den 5te Oktober sejrede denne med et stort Overtal (338 St.) over sine Modkandidater: Kammerraad Krarup til Haraldslund, Amtsraadsmedlem Anders Fischer i Hinge og Jægermester de

¹⁾ Biogr. Lex. XIII 556. 557 f.

²⁾ denne, hvis Gaard laa i Taastrup, Ødum Sogn, Galten Herred, hørte til samme Valgdistrikt.

³⁾ Se om denne: Randers Amtsavis, 16de og 20de September. Aalborg Stiftstidende, 4de og 12te September 1848. Stor Diskussion om, med hvilken Ret Rée trængte sig ind i Kresen.

Lichtenberg til Løjstrup, der kun havde henholdsvis 63, 20 og 16 Stemmer. ¹⁾)

Jens Christensen havde altsaa renonceret paa Valg i sin Hjemegn; men han kom alligevel med blandt Grundlovgiverne, idet han under 12te Oktober 1848 udnævntes til kongevalgt Medlem af Rigsforsamlingen, hvor han tog Plads som den 9de kongevalgte. Ogsaa her var han den eneste Bonde, der var indsat af Regeringen. Om hans Holdning paa Rigsforsamlingen skal strax bemærkes, at han trofast sluttede sig til Bondevennerne, Datidens egentlige Venstre. Frederik Barfod har i sin, under Pseudonymet L. K. D. udgivne Skildring af den grundlovgivende Rigsforsamlings Virksomhed ²⁾) foretaget en Opstilling af Medlemmerne i Partigrupper og en Optælling af de forskellige Partiers Styrke. I Barfods Liste, som af Samtiden anerkendtes for at stemme godt med de virkelige Forhold, findes Jens Christensen anført som tilhørende »Venstre Side«. Af de 38 kongevalgte var han den eneste, der fuldtud tilhørte dette Parti. »Paa Grænsen af venstre Side« stod to andre kongevalgte: Bøssemager Georg H. Christensen og Islændingen Jon Gudmundsson; selv naar man regnede dem med, gik altsaa kun tre af de kongevalgte med Bondevennerne. Barfod, der skriver fra et yderligt bondevenligt Standpunkt, formoder derfor spydigt, at Ge-

¹⁾) Aalborg Stiftstidende, 6te Oktober 1848. Den skriftlige Afstemning ved dette Valg fandt Sted i Voldum Kirke, — hvad Nutiden efter sin strænge kirkelige Betragtningssmaaade vilde finde forargeligt; men hvad man i Datiden sikkert fandt baade passende og smukt. (Sammenlign Lehmanns Optræden i Viborg Domkirke efter Biskoppens Opfordring. Efterl. Skr. II 290 samt Valget i Stege: Richard Petersen: Frederik Barfod. Kbh. 1897. S. 230 f.)

²⁾) L. K. D: Den grundlovgivende Rigsforsamlings Historie, kortelig fortalt. Kbh. 1849. S. 112 ff. Se ligesaa I. A. Hansen: Vor Forfatnings Historie fra 1848—66. Kbh. 1868 I 101 ff.

org og Jens Christensen vare blevne valgte ved en Fejltagelse. ¹⁾

En interessant Episode i Jens Christensens politiske Historie er hans forsøgte Mandatnedlæggelse til Fordel for Orla Lehmann. Kort efter Rigsforsamlingens Aabning og Grundlovsudkastets Forelæggelse sprængtes jo som bekendt Martsministeriet. Under en ved Rygterne om Ministerkrisen foranlediget Forhandling i Rigsforsamlingen ²⁾ lagde Lehmann ikke Skjul paa, at der raadede Uoverensstemmelse imellem Kronen og en Del af Ministeriet, samt at der inden for Kabinettet havde været store Brydninger. Hvad Grundene var til Uoverensstemmelsen, udtalte Lehmann derimod ikke. Der var imidlertid to saadanne: en indrepolitisk, Spørgsmaalet om Grundlovsforslagets demokratiske Præg, hvor Lehmann og hans nærmeste Meningsfæller foreløbig havde sejret, og en ydrepolitisk, Spørgsmaalet om Slesvigs Deling, hvor de vare blevne overstemte. Anledningen til, at Krisen kom netop da, var at der nu maatte tages Standpunkt til Delingstanken, og Resultatet af Krisen blev som bekendt, at Lehmann, Monrad, Tscherning, Knuth og Bluhme ³⁾ under 15de November 1848 afgik og erstattedes af Madvig, General Hansen, P. G. Bang, Grev Sponneck samt H. N. Clausen. Premierministeren Grev A. W. Moltke samt Zahrtmann og Bardenfleth gik fra Martsministeriet over i Novemberministeriet.

Det havde været en Overenskomst imellem Martsministrene, at ingen af dem i deres Ministertid burde tage Plads i Rigsforsamlingen, og denne Regel besluttede No-

¹⁾ L. K. D. Anf. Skr. 9.

²⁾ Beretning om Forhandlingerne paa Rigsdagen 1848—49 (citeret her som Forhandl.) Sp. 339—40.

³⁾ Hvidt var allerede tidligere udtraadt.

vemberministrene at følge ¹⁾. Af de nysudnævnte Ministre havde H. N. Clausen og Grev Sponneck været kongevalgte Medlemmer; deres nu ledig blevne Pladser gaves til Grev Knuth og Oberst Tscherning. Bluhme, Monrad og Lehmann kom altsaa til at staa udenfor Forsamlingen. At netop de to sidste, Grundlovsudkastets Hovedforfattere, holdtes udenfor, kan formentlig kun skyldes det nye Ministeriums Ulyst til at have dem med i de kommende Forhandlinger. Ganske vist stillede en kgl. Resolution i Udsigt, at der vilde blive taget Hensyn til de afgaaede Martsministre ved eventuelle Vakancer blandt de kongevalgte (Bluhme nød senere godt af dette Tilsagn, da han i det følgende Foraar ved Kaptein C. E. van Dockums Afgang blev 12te kongevalgte Medlem) ²⁾, men foreløbig saa det ikke ud til, at der skulde aabne sig nogen Adgang for dem. Meningsfæller af Monrad og Lehmann søgte vel i Begyndelsen af December at fremkalde to Vakancer, idet de nemlig rettede en Forespørgsel til Regeringen, om hvorvidt denne betragtede General Oxholms og Højesteretsadvokat Treschows Pladser som ledige, da de to paagældende i diplomatiske Hverv vare bortrejste paa ubestemt Tid, og om Regeringen agtede at besætte Pladserne med andre ³⁾. Den underforstaaede Hensigt, at faa de to Martsministre ind i Forsamlingen, stod naturligvis alle klar, og Bernhard Rée henviste spydigt »dem, som man vel nærmest ønsker at bane Vej til Rigsforsamlingen« til at prøve paa, om de ikke kunde blive folkevalgte, idet der netop forestod to Suppleringsvalg ude i Landet. Manøvren mislykkedes derfor ganske; Ministeriet vilde aldeles ikke betragte Oxholms og Treschows Mandater som ledige, ja det saa ud, som om det ligefrem ar-

¹⁾ Forhandl. Sp. 346.

²⁾ Forhandl. Sp. 1882. 13de Marts 1849.

³⁾ Forhandl. Sp. 387, 389, 421 ff. smlgn. L. K. D. Anf-Skr. 104.

bejdede paa at fjerne Monrad og Lehmann fra politisk Virksomhed, idet man nemlig ansatte dem udenfor København. Den 8de December 1848 udnævntes Lehmann til Amtmand over Vejle Amt ¹⁾, og den 13de Februar 1849 blev Monrad Biskop over Laaland-Falsters Stift. Tschering, hvem Lehmann dengang stod meget nær, fraraadede ham at overtage Amtmandsstillingen ²⁾, idet han nemlig gik ud fra, at dennes Overtagelse vilde betyde Opgivelse af al politisk Virksomhed. Saaledes saa dog Lehmann ikke selv paa Sagen. Han betragtede det med Rette som ganske unaturligt, at han ikke skulde være med til Behandlingen af det Grundlovsudkast, hvorpaa han selv havde medarbejdet ³⁾, at han, som mere end de fleste havde virket for at skaffe Danmark en fri Forfatning, ikke skulde være med til at afslutte Arbejdet, og han vilde, selv som Amtmand, søge Adgang til Rigsforsamlingen.

Som Bernhard Rées overfor citerede Udtalelser antydede, var der ved det nye Ministeriums Dannelse ogsaa bleven to andre Rigsdagsmandater ledige; P. G. Bang havde nemlig været valgt i Fredericia og Madvig paa sin Fødeø Bornholm, i Aakirkeby. Medens Bangs Mandat ved Suppleringsvalget blev overtaget af Herredsfoged Holck, stillede Lehmann sig den 11te December i Aakirkeby, men maatte her lide den Ydmygelse at falde (med 45

¹⁾ Der havde før været Tale om at gøre ham til Gesandt i Paris. C. E. F. Reinhardt: Orla Lehmann og hans Samtid. Kbh. 1871. S. 181.

²⁾ Orla Lehmanns Papirer 143 jfr. 131.

³⁾ Monrad var vel Udkastets egentlige Forfatter. Om Lehmanns Medvirkning og Indflydelse derpaa se Reinhardt: Anf.-Skr. 173 f. samt Lehmanns egne, nedenfor anførte Udtalelser i Brevet til P. G. Bang. Om Grundlovsudkastet se Dr. P. Munchs Afhandling i Historisk Forenings Festskrift til Edv. Holm. Kbh. 1913. S. 171 ff.

Stemmer!) for Modkandidaten Pastor Marckmann ¹⁾, en indfødt Bornholmer, der dog kun triumferede med 94 Stemmer ²⁾. Unægtelig kan Bornholmernes velkendte Lokalpatriotisme her have virket med til Marckmanns Sejr og Lehmanns Nederlag; men dette var kun en ringe Trøst; Valgresultatet maatte dog føles som meget nedslaaende for Lehmann; baade stod det som et Vidnesbyrd om hans dalende Popularitet, og desuden slog det jo en Bom for hans brændende Ønske om at komme ind i Rigsforsamlingen.

Under disse Forhold var det, at Jens Christensen fremtraadte og tilbød at vige sit Sæde til Fordel for den afgaaede Minister. Hvis vor overfor fremsatte Formodning er rigtig, har Jens Christensen tænkt saaledes: Det er Lehmann, jeg kan takke for min politiske Stilling; jeg skylder ham nu det Offer at opgive min Plads, for at han kan indtage den efter mig. Ogsaa bortset fra disse personlige Bevæggrunde kunde Jens Christensen partimæssigt, som Bondeven, nok ønske Lehmann ind i Forsamlingen, dennes Anskuelse vare endnu paa denne Tid almindelig anseete for at være radikale, og efter hans egne Udtalelser at dømme stod han dengang langt til Venstre ³⁾. Dog kan der ikke være Tale om nogen Paa-virkning paa Jens Christensen eller nogen Tilskyndelse fra hans nærmeste Partifællers Side. At disse ikke saa særlig mildt til Lehmann eller egentlig længtes efter at faa ham med til Grundlovsbehandlingen, viser Rées ovenfor citerede Spydighed og Barfods nedenfor omtalte Be-

¹⁾ Biogr. Lex. XI 112.

²⁾ Reinhardt: Anf. Skr. 180.

³⁾ Dette sees af mange Steder i Orla Lehmanns Papirer. Udg. af Jul. Clausen. Særlig S. 184; Brev til Tscherning 17de April 1850: »Jeg er saa ivrig Bondeven og Demokrat som nogen-sinde«. Se ogsaa Neergaard: Anf. Skr. I 661 f.

mærkninger om Sagen. Tanken er ganske sikkert opstaaet hos Jens Christensen selv.

Om denne forsøgte Mandatoverførelse fremlægger jeg følgende hidtil utrykte Skrivelser. Nr. III findes iblandt Orla Lehmanns Papirer paa Det kgl. Bibliotek ¹⁾, de andre fire i Konseilspræsidiets Archiv (i Rigsarchivet). De sidste ere ikke offentlig tilgængelige; men ved Konseilspræsidiets Velvillic har jeg dog faaet Adgang til dem og Tilladelse til at lade dem afskrive. Samtlige Skrivelser meddeles her i deres Helhed:

I. Fra Orla Lehmann til Indenrigsminister

P. G. Bang.

Det kongevalgte Medlem af Rigsforsamlingen, Gaardmand Jens Christensen af Voldum, har — uden Foranledning fra min Side, — ladet mig tilkendegive, at han ansaa det for sin Pligt at vige sit Sæde til Fordel for mig. Jeg har gjort ham opmærksom paa, at han vel ikke kunde knytte sin Udtrædelse til Betingelsen af en bestemt Efterfølger; men at det efter en alt afgiven allerhøjeste Resolution vilde blive een af de tre afgaaede Ministre, som ikke alt have Sæde i Rigsforsamlingen, og iblandt disse uden Tvivl den, som de indbyrdes maatte kunne enes om i dette Tilfælde at indrømme Fortrinnet. — Jeg har i den Anledning henvendt mig til Geheimeraad Bluhme og Magister Monrad og tillader mig hermed at fremsende deres Erklæring om, at de ikke blot ikke kunde attraa, men end ikke modtage nogen Beskikkelse til en paa saadan Maade opstaaet Vakance.

Jeg haaber saaledes, at der ikke længer vil være noget til Hinder for Opfyldelsen af det Ønske at erholde Sæde i Rigsforsamlingen, et Ønske, som Hr. Ministeren sikkert vil finde naturligt, naar De erindrer, i hvilken Grad mit hele Liv

¹⁾ Ny kgl. Samling Fol. 1477. Pk. VIII.

har været helliget den konstitutionelle Sag her i Landet, og hvilken Del jeg har i Udarbejdelsen af det nu foreliggende Grundlovsudkast saavel som i de foregaaende Forhandlinger om Værnepligtssagen.

Kjøbenhavn, den 23de December 1848.

Ærbødigst

Orla Lehmann.

Til

Indenrigsministeren.

II. Erklæring fra Bluhme og Monrad.

Bilag til ovenstaaende.

Deres Højvelbaarenhed har bevist mig den Ære at meddele mig, at den kongevalgte Rigsdagsmand Jens Christensen af Voldum har ladet Dem tilbyde at vige sit Sæde i Rigsdagen til Fordel for Dem, og derhos at forespørge, om der fra min Side er noget at erindre imod, at den saaledes ledig blevne Plads af Regeringen overdrages Dem. — I denne Anledning iler jeg med at gensvare, at jeg, skønt jeg naturligvis ønsker ved forefaldende Vakance mellem de kongevalgte af Regeringen at tages i Betragtning, dog anseer det nærværende Tilfælde at ligge ganske udenfor de tilfældige Vakancer, der kunde begrunde Billighedskrav for mig, og at jeg altsaa paa ingen Maade er sindet at bevirke eller at admittere, at den omhandlede Plads, med Forbigaaelse af Dem, besættes af mig.

²¹/₁₂ 48.

Ærbødigst.

Bluhme.

Ovenstaaende Erklæring tiltrædes i Eet og Alt af

D. G. Monrad.

Til

Højvelbaarne

Hr. Amtmand O. Lehmann.

III. Fra Monrad til Lehmann med yderligere Erklæringer.

Jeg har ikke Lyst til at søge og kunde vel heller ikke finde nogen, der for min Skyld vilde udtræde. Derimod sender jeg vedlagte Erklæring, som jeg gjerne kan gøre endnu kraftigere, dersom det behøves. Brug den uden Betænkelighed; bedre at Du kommer ind end ingen af os.

Din hengivne

D. G. Monrad.

P. S. Brug Nr. 2, dersom Nr. 1 ej er kraftig nok.

Nr. 1. Forsaavidt min tidligere i Forening med Hr. Geheimeraad Bluhme afgivne Erklæring ikke skulde være fyldestgørende, saa erklærer jeg hermed, at jeg aldeles ubetinget frafalder ethvertsomhelst Krav, jeg efter H. Majestæts Resolution maatte kunne gøre paa af Allerhøjstsamme ved indtrædende Vakance at vælges til Medlem af Rigsforsamlingen.

Kbh. 29de Dec. 1848.

D. G. Monrad.

Nr. 2. Da jeg af den Maade, hvorpaa Ministeriet har stillet sig til de Forsøg, som er gjorte for at faa de afgaaede Ministre ind i Rigsforsamlingen, er blevet moralsk overbevist om, at Ministeriet ikke ønsker min Deltagelse i Rigsdagsforhandlingerne, saa erklærer jeg hermed, at jeg under ingen- somhelst Omstændigheder vil modtage noget Regeringsvalg, selv om Ministeriet ved en indtræffende Vakance skulde se sig i den Nødvendighed at tilbyde mig samme.

Kbh. 29de Dec. 1848.

D. G. Monrad.

IV. Fra Indenrigsminister Bang til Premierminister Moltke. (Udateret).

Deres Excellence

tillader jeg mig at meddele, at jeg ønskede i Morgen at forelægge Statsraadet Spørgsmaalet om en kongevalgt Rigsdags-

mand Jens Christensen Voldums eventuelle Udtrædelse og et Andragende fra Amtmand Lehmann om at indvælges i dennes Sted, efterat Hr. Geheimeraad Bluhme og Magister Monrad i en vedlagt Erklæring har ytret, at de ej kunne antage en Plads, som de vide at være fratraadt i det Øjemed at skaffe Hr. Lehmann Adgang til at nyde godt af den kgl. Resolution om de fratraadte Ministres Indtrædelse i de vakant blivende kongevalgte Pladser i Rigsforsamlingen.

Ærbødigst

Bang.

Til

Statsraadets Præsident.

V. Fra Indenrigsminister Bang til Rigsdagsmand
Jens Christensen af Voldum.
(Udateret Koncept; gennemrettet).

Da Hr. Rigsdagsmanden i den til Justitsministeriet ¹⁾ indgivne og fra samme mig idag tilstillede herhos tilbagesendte Skrivelse af 21de dennes betræffende Deres Udtrædelse af Rigsdagen udtaler som Grund til Deres Ønske, at det er Dem utaaleligt at beholde Deres Sæde, naar De ved Deres Udtrædelse kunde bevirke Amtmand Lehmanns Indtrædelse i Rigsforsamlingen, og De tilføjer, at De, ledet af disse Betragtninger, vil finde Dem ude af Stand til at indtage Deres Plads som kongevalgt paa nærværende Rigsdag og derfor udtræder af samme, saa skønner Ministeriet ikke rettere, end at heraf kan udledes, at det er Deres Mening, kun under ens (!) Forudsætning, nemlig at H. M. Kongen vælger en bestemt anden Mand i Deres Plads, at ville udtræde, og jeg finder det fornødent, forinden jeg i Morgen skal forelægge det samlede Statsraad og derefter H. M. Kongen denne Sag, tjenstlig

¹⁾ Sager vedrørende de kongevalgtes Mandater hørte først under Justitsministeriet, men gik efter Indenrigsministeriets Oprettelse over til dette. Forhandl. Sp. 410.

at udbede mig Deres bestemte Erklæring, om det kun er under den nævnte Forudsætning eller Betingelse, at De ønsker at udtræde, eller om De ubetinget udtræder, overladende H. M. Kongen efter de derom tagne allerhøjeste Bestemmelser at vælge en anden Mand i deres Sted.

Den i den sidst anførte Skrivelse affordrede Erklæring findes ikke, og desværre er Sagen altsaa afbrudt her netop paa det afgørende Punkt. Det staar jo imidlertid fast, at Jens Christensen ikke kom til at udtræde og Lehmann ikke til at indtræde. Det maa formodes, at Jens Christensen aldrig er kommen til at afgive nogen skriftlig Erklæring; Sagen er rimeligvis bleven forhandlet mundtlig. Nogen Tilbøjelighed til at indsætte Lehmann i Rigsforsamlingen havde Novemberministeriet som sagt ikke, snarere det modsatte; den første disponible Plads (van Dokkums) blev jo, som ovenfor bemærket, givet til Bluhme. Jens Christensens Tilbud kom altsaa Ministeriet meget ubelejligt; man maatte se at komme udenom det. Jeg antager da, at Jens Christensen efter Skrivelsens Modtagelse har indfundet sig hos Bang, og at denne i al Fortrolighed har ladet ham forstaa, at han ikke kunde være sikker paa, at hans Offer vilde komme Lehmann til Gode. Han har derefter taget sit Tilbud tilbage, og hele Sagen er saa bleven opgivet. — De meddelte Skrivelser I, II, IV og V findes samlede, adresserede til Premierministeren og ere altsaa blevene henlagte af denne. Sagen er øjensynlig slet ikke naaet frem til Forhandling i Statsraadet; thi i saa Fald vilde Papirerne have ligget i Statsraadsarchivet. Skrivelsen Nr. III er tydeligt nok først indløben efter Sagens Bortfald; de medfølgende Erklæringer ere altsaa slet ikke blevene benyttede.

Hele denne Episode lader til at være gaet ganske stille hen. I al den Literatur, jeg har gennemgaaet fra

og om Datiden, har jeg kun eet eneste Sted fundet den omtalt, nemlig i Frederik Barfods tidligere anførte Skrift ¹⁾. Han bemærker der i en Note, at der gik et svagt Rygte om denne Sag. Efter at have omtalt Forsøget paa at faa Lehmann indsat i Oxholms eller Treschows Plads fortsætter han: »Et endnu mere direkte Skridt skal dog senere (ved Juletid) have fundet Sted; men det gik mere tyst hen. Man skal nemlig have formaaet Jens Christensen til at træde tilbage for Lehmann; men han vilde ogsaa kun træde tilbage for Lehmann, og da man ikke kunde sikre ham, at Lehmann vilde indtræde i hans Plads, naar denne blev ledig; da Ministeriet endog skal have tilstaaet ham, at det vilde blive een af de andre Ministre, var han klog nok til at blive siddende.« Efter at have tilføjet, at der ogsaa omtrent samtidig gik Rygter om andre Mandatnedlæggelser til Fordel for de afgaaede Martsministre, slutter Fr. Barfod med at sige: »Vi tør i det Hele ikke indestaa for Sandheden af denne Fortælling«, hvorved det ikke er ganske klart, om han hentyder til hele Sammenhængen eller kun til de sidste Rygter. Ved de her første Gang fremdragne Breve er det formentlig bevist, at Rygtet havde noget paa sig for Jens Christensens Vedkommende.

Jens Christensen blev altsaa siddende i Rigsforsamlingen, og i det ny Aars Begyndelse (12te Januar 1849) afrejste Lehmann fra København til Vejle for at overtage sit Amtmandsembede. Han var mørk i Sindet. »Det var ikke med noget let Hjærte, at jeg indtraadte i dette nye Afsnit af mit omtumlede Liv. Det var haardt at maatte drage bort, idet danske Mænd skulde til at grundlægge en fri Forfatning for Danmark.« ²⁾

¹⁾ L. K. D. 104. Noten.

²⁾ Af Orla Lehmanns Papirer 117. Om Lehmanns Bitterhed imod

Jens Christensen var et stilfærdigt og beskedent, men meget samvittighedsfuldt Medlem af Rigsforsamlingen, hvis Forhandlinger han fulgte saa flittigt, at han vistnok kun har forsømt to Møder. ¹⁾ Han viste sig ved Afstemningerne som en paalidelig Partimand. ²⁾ Kun en enkelt Gang tog han Ordet, nemlig under Forhandlingen af Valgloven, i et Valgkresspørgsmaal. ³⁾ Han havde her sammen med Bernhard Rée stillet et Ændringsforslag om at lægge Valgstedet for den nye Randers Amts 3die Kres i Hørning i Stedet for som oprindeligt foreslaaet ved Gl. Estrup Kro, og dette Ændringsforslag fik de vedtaget, efter at Jens Christensen i en lille Tale havde gjort Rede for de stedlige Forhold.

Efter Grundlovens og Valglovens Givelse (5te og 16de Juni 1849) skulde der nu ske Valg til den første ordinære Rigsdag. Ved den nye Kresinddeling var Bernhard Rées 6te Valgdistrikt udgaaet; ⁴⁾ Jens Christensens Hjemegn (Dele af Galten, Sønderhald og Øster Lisbjerg Herreder samt hele Rougsø Herred) dannede nu Randers Amts 3die Folkethingskres og havde altsaa Valgsted i Hørning. ⁵⁾

Her besluttede Jens Christensen at stille sig til Folkethingsvalget, som var udskrevet til 4de December 1849; men han fik mange Medbejlere. Allerede under Valgkampen før den grundlovgivende Rigsforsamling havde Egnen været i ret livlig Bevægelse; med Bernhard Rée som Repræsentant var den bleven yderligere opagiteret

Novemberministeriet vidner et fra hans Fangenskab skrevet Brev til Tscherning, dateret 25de Maj 1849. Anf. Skr. 130 ff.

¹⁾ Statistik i Almuevennen. 31te December 1849.

²⁾ Se Afstemningslisterne i Forhandl. og hos J. A. Hansen i hans Forfatningshistorie.

³⁾ Forhandl. Sp. 3748.

⁴⁾ Rée stillede sig og valgtes til den første ordinære Rigsdag i Aalborg 3die (Bælum).

⁵⁾ Sønderhald Herred.

i bondevenlig Retning. Synderlig Betydning kan man vel ikke tillægge de mange Adresser, der fra Landets forskellige Egne indsendtes til Rigsforsamlingen; men det virker dog ganske imponerende, naar der den 3die April 1849 gennem Rée indgives en Adresse fra 17 Sogne i dette Valgdistrikt med 643 Underskrifter, ¹⁾ hvori andrages paa almindelig Valgret, Indførelse af et Eetkammer, Afskaffelse af Adels- og Titelvæsen, Religionsfrihed, Næringsfrihed, ligelig Fordeling af alle Statsbyrder, Udstyknings- og Sammenlægningsfrihed i Henseende til Jorder, og hvori endelig udtales, at Rigsforsamlingen maa ansees for uberegtiget til at behandle de organiske Love (∴ hvad der ligger udenfor det grundlovgivende).

Mod Jens Christensen optraadte fra selve Egnen den tidligere omtalte Gaardfæster Niels Christensen Condrup i Stobdrup, ²⁾ en opdukkende, ganske dygtig Mand, der vilde frem. Han var i det hele Jens Christensens politiske Medbejler, lige indtil han blev hans Arvtager. Dernæst meldte sig Lærer Kraiberg ³⁾ fra Aarhus og Apotheker S. L. Køster ⁴⁾ fra Randers. Den sidstnævnte havde ligesom Jens Christensen været kongevalgt Medlem af Rigsforsamlingen, men havde der tilhørt Højre Centrum. Endvidere Dr. phil. A. F. Beck, ⁵⁾ en interessant Skikkelse; radikal baade som Theolog og Politiker; Straussianer og Kosmopolit. Og endelig Birkedommer, Kammeraad S. Kier og Gaardejer, cand. theol. F. Friis.

Før selve Valget ⁶⁾ havde imidlertid Kraiberg, Køster

¹⁾ Forhandl. Sp. 2409.

²⁾ i Rud Sogn, Voldums Annex. Se om Condrup: Barfod: Dansk Rigsdagskalender. Kbh. 1856. S. 245.

³⁾ Biogr. Lex. IX 451.

⁴⁾ Biogr. Lex. IX 643 f.

⁵⁾ Biogr. Lex. II 10 f.

⁶⁾ Om Valgrøret og Valget se nogle korte Notitser i Aarhus Avis,

og Beck trukket sig tilbage, og Kampen mellem de andre Kandidater endte med en smuk Sejr for Jens Christensen, der blev valgt med 262 Stemmer (Birkedommer Kier fik 111, Condrup 69 og Friis 8). Valghandlingen var bleven ledet af Provst Stochholm i Ørsted, ¹⁾ der begyndte med at bekende, at han ikke havde megen Forstand paa den Slags Ting, en Selverkendelse, hvis Rigtighed synes at bekræftes af en Valgklage, som senere fremkom, ²⁾ og ifølge hvilken der maa have hersket en ret stor Uorden i Ledelsen af Valget: Valgbestyrelsens Formand havde modsat sig Fremførelse af Interpellationer til Kandidaterne; Listeførerne havde været forsømmelige i deres Hverv, saa at de senere havde maattet supplere Stemmelisterne efter Hukommelsen o. s. v. En Klage, som af een af de faldne Kandidater, Birkedommer Kier, indsendtes til Folketinget, kom imidlertid for seent til at faa nogen Indflydelse paa Valgets Godkendelse. Da den indkom, var Jens Christensens Fuldmagt allerede kendt gyldig. ³⁾ Imidlertid blev der Tale om at gøre Ansvar gældende imod Valgbestyrelsen; men ved den derom opstaaende Forhandling tog Jens Christensen den kraftigt i Forsvar: ⁴⁾ »Grundaarsagen til denne Anke formener jeg med Flere, er den, at Klageren ikke blev valgt; men Herre Gud! der var 4 (!) andre, som delte samme Skæbne.«

Den første ordinære Rigsdag, ⁵⁾ som traadte sammen

30te November og 3die December samt Randers Amtsavis, 1ste og 5te December 1849.

¹⁾ Peter Wandet Stochholm f. 1802, d. 1870. Biogr. Lex. XVI 450.

²⁾ Randers Amtsavis, 27de December 1849.

³⁾ Rigsdagstidende. Folkethinget. I Session Sp. 7045.

⁴⁾ Rigsdagstidende. Folkethinget I 7145.

⁵⁾ Se til det følgende: Rigsdagstidende. Forhandlingerne paa Folkethinget 1850 – 52. I-II-III Session (Citeres her som: Rigsd.), samt Neergaard: Anf. Skr. I 577 ff.

paa Christiansborg Slot Onsdag den 30te Januar 1850, havde vigtige Opgaver at løse: den skulde først og fremmest grundlægge en politisk Praxis; men tillige ventede man, at den vilde optage et stort Reformarbejde. De Reformer, som Rigsdagen skulde gennemføre, var i første Række Landboreformer, og Arbejdet herpaa var forberedt af den Landbokommission, som allerede under den grundlovgivende Rigsforsamling (9de Februar 1849) var bleven nedsat af Indenrigsminister P. G. Bang. Denne var imidlertid før Rigsdagens Sammentræden gaaet ud af Ministeriet og var bleven afløst af M. H. Rosenørn, der øjensynlig mere af Pligtfølelse end af Lyst arbejdede videre paa den af Bang lagte Grundvold.¹⁾ Han fremlagde først et Forslag om Hartkornets Egalisering 3: Udjævning af Forskellen i Beskatning mellem det saakaldte privilegerede og uprivilegerede Hartkorn. Lovforslagets Princip var, at de kommunale Naturalpræstationer, som hidtil havde hvilet alene paa det ufri Hartkorn, fremtidig skulde ydes ligeligt af alt Hartkorn uden noget Vederlag til de tidligere begunstigede. Et saadant, dog modereret Vederlag foresloges derimod ydet det fri Hartkorns Besiddere for Opgivelsen af deres egentlige Skatteprivilegium. Under Drøftelsen af denne Sag skiltes Folkethingets Bondevenner i en opportunistisk Fløj (Tscherning, Balth. Christensen), som for at faa Uligheden ud af Skattesystemet vilde gaa med til at yde Vederlaget, og en radikal Fløj (I. A. Hansen og de fleste Bønder), som ikke saa nogen Grund til at skænke Erstatning for Ophævelsen af et Privilegium. Jens Christensen udtalte sig her i radikal Retning,²⁾ ligesom han selvfølgelig ogsaa i sin Afstemning var mel-

¹⁾ Se Rosenørns Ytringer i hans: Løsrevne Blade af Livsminder. Kbh. 1888. S. 191 ff.

²⁾ Rigsd. I 1451 f.

lem de faa, der til det sidste protesterede mod det i Loven fastsatte Erstatningsprincip. ¹⁾

En anden Sag, som bragte Sindene i Bevægelse paa denne Rigsdagssamling var Finantsministeren, Grev Sponnecks Lovforslag om Krigsskat for Aaret 1850. Medens en tilsvarende Skat tidligere (ifølge Forordningen af 5te Juni 1848) var svaret saaledes af Fæstegaarde, at Fæsteren betalte en Trediedel, Godsejeren to Trediede, foresloges det nu, at hver af Parterne skulde svare Halvdelen af den paa Gaarden faldende Krigsskat. Ogsaa under Behandlingen af denne Sag tog Jens Christensen Ordet. ²⁾ Hans Tale var bitter og hæftig. »Aarsagen til denne Forandring kan jeg nok tænke mig er den, at Godsejerne have kunnet raabe saa højt, at vedkommende Regering har kunnet høre det; men kan saadant hjælpe, da skal jeg raabe saa lydeligt, som jeg formaar, og det er ikke i eget, eller i enkeltes Navn, men vistnok i Tusinder af mine Vælgere.« Han henviser Godsejerne til at ræsonnere som Job: »Have vi annammet det gode af Herrens Haand, hvorfor skulle vi da ikke ogsaa modtage det onde?« Han vil ikke gaa med til ogsaa at beskatte den mindre Ejendomsbesidder; »thi jeg har stedse tænkt, at jo mere man hader Stakler, jo flere der bliver.« — Krigsskatteoven vedtoges saaledes, at Fæsteren kom til at svare to Femtedele, Ejeren tre.

Et andet af Landbokommissionens Forslag, der kom til Behandling i denne første Session, var Loven om Afløsning af det Gaarde og Boelsteder paahvilende Hoveri. Det havde først været forelagt i Landstinget og kom derfra i en lidt ændret, for de hoveripligtige nærmest forbedret Skikkelse. Saaledes skulde en Trediedel (ifølge

¹⁾ Loven udkom 20de Juni 1850.

²⁾ Rigsd. I 1491 f.

Regeringens Forslag: Halvdelen) af de hoveriydende være berettiget til at fordre Hoveriet afløst. Afløsningen skulde ske ved en Kommission, hvis Formand udnævntes af Regeringen, medens hver af Parterne valgte Voldgiftsmænd iblandt nogle af Kommunalbestyrelsen udpegede. Mod Sammensætningen af disse Kommissioner rejste Bondevennerne en hæftig Modstand. Den forekom dem i Betragtning af de kommunale Raads daværende Skikkelse at være aldeles utilfredsstillende. Jens Christensen stod her overfor eet af de Spørgsmaal, der havde bevæget ham stærkest og længst. Fortidens skumle Minder, hans eget Livs Plager rejste sig for ham. Nu var en Løsning nær, men ikke en saadan, som han havde haabet at se. Der var ham ikke Sejr nok, ikke Oprejsning nok i den Afgørelse, som blev tilbudt. Under Lovens tredie Behandling holdt han en stærkt bevæget, meget personlig præget Tale: ¹⁾ »Jeg repræsenterer Fæsterne paa 9 Hoverigodser, hvilket er et meget stort Antal i een Valgkres, og alle disse vente og haabe, at jeg skal komme hjem med det glædelige Budskab, at de skulle faa Afløsning af den Byrde, som saa længe har hvilet paa dem. Hvad skal jeg nu gøre, mine Herrer! skal jeg rejse hjem paa den Maade, med en saadan Lov i Haanden, som de ikke kunne være tjent med, eller skal jeg komme tilbage og sige: »Nej, vi kunde ikke faa den, vi maa vente indtil videre.« — — — »Jeg kan derfor ikke andet end stemme imod Loven, uagtet det er med Bedrøvelse, at jeg maa forlade Salen og igen vende hjem uden at kunne medbringe en Lov, som kunde afløse det Baand, der hviler tungt paa os. Jeg er en gammel Hoveribonde, jeg er født trælbunden; min Fader var stavnsbunden Trælbonde; men han levede endnu, da Stavnsbaandet blev løsnet.« —

¹⁾ Rigsd. I 6956 f.

Han slutter med at udtale det Haab, at han selv dog inden sin Død maatte naa at blive »en fri Mand med fri Hænder.« Atter her stod han med I. A. Hansen iblandt Nejstemmerne, da Loven endelig vedtoges uforandret, som den var kommen fra Landstinget. Balth. Christensen og Tscherning gik ogsaa her af opportunistiske Hensyn med til Lovens Vedtagelse. Der har sikkert været mange hjemme i Kresen, som har haft svært ved at forstaa Jens Christensens Holdning i denne Sag, og som har taget ham hans Stemmeafgivning ilde op. Trods Rigsdagsmandens Modstand mod Hoveriafløsningsloven skred da ogsaa Klausholms Bønder snart efter til at benytte den. ¹⁾

Rigsdagens 2den Session begyndte den 5te Oktober 1850. Under denne Samling tog Jens Christensen flere Gange Ordet; han talte efterhaanden hyppigere, hver Gang kun kort; men stedse var der Kolorit og Temperament over hvad han sagde. Saaledes holdt han en Tale under 3die Behandling af Loven om Afhændelse af det til Lehn, Stamhuse og Fideikommisser hørende Bøndergods. ²⁾ Han begyndte med at sige, at han vilde udtale et Ønske for Forsamlingen. Engang havde han hørt sin Sognepræst i en Prædiken tiltale Menigheden saaledes: »Nu vilde jeg ønske, mine kære Venner! at vi alle vare i Helvede.« »Meningen dermed var, at man skulde betragte de Fordømtes Tilstand — — —. Idet jeg nu kommer tilbage til mit eget Ønske, skal jeg udtale, at jeg vilde ønske, at de to Trediedele af Medlemmerne her i denne Forsamling havde været Fæstere og Hoveribønder tillige,

¹⁾ Det har mærkeligt nok ikke været muligt nøjagtigt at faa oplyst, hvilket Aar Hoveriet blev afløst paa Klausholms Gods; men det skete ret snart efter Loven. Gamle Folk i Voldum mindes endnu den Aften, da Hovfolkene for sidste Gang vendte hjem fra Klausholm.

²⁾ Rigsd. II 2428 ff.

førend de skulde afgive deres Stemme med Hensyn til dette Lovforslag«. Han gaar nu over til at fremhæve Bondestandens Fortjenester i Krigen, Bedrifter, som formentlig bør give dens Medlemmer Krav paa at behandles lige med andre i Samfundet, — uagtet ingen mere end Taleren selv kan beklage, at de hidtil have staaet tilbage i Dannelse. Vil Ministeriet ikke tage imod denne Lov med § 5, kan han ikke stemme for den. (Den ved 2den Behandling indsatte § 5 fastslog, at naar en Besidder solgte et fæsteledigt Sted til andre end den afgangne Fæsters Børn eller Svigerbørn, da skulde den sidste Fæsters Livsarvinger have Krav paa en Fjerdedel af Købesummen, — og Vedtagelsen af denne Paragraf betød jo en principiel Indrømmelse af Fæsternes Medejendomsret til Bondejorden). Loven blev uden denne Paragraf vedtaget med 57 Stemmer imod 33. — I samme Session talte Jens Christensen om Lønning til Rigsdagens Funktionærer, ¹⁾ om Skolelærernes Befrielse fra at besørge Præsternes Embedsbreve ²⁾ (det var, sagde han, ogsaa en Slags Hoveri-afløsning) og om Begrænsning af Talertiden ved Rigsdagens Møder: ³⁾ han fandt de lange Taler anmassende; de skræmmede mange fra at tage Ordet, men trak ikke desto mindre Forhandlingerne i Langdrag. — Endvidere indbragte han under denne Samling et Andragende fra 40 Fæstere paa Klausholms Gods om Adgang til at købe deres Fæstesteder. ⁴⁾ Selvfølgelig var Jens Christensen

¹⁾ Rigsd. II 2540.

²⁾ Rigsd. II 2710.

³⁾ Rigsd. II 2722 og 2724 f.

⁴⁾ Rigsd. II 1880. — Først i Begyndelsen af 1870erne afløstes Fæsteforholdet for Voldum Bys Vedkommende. Gaardene begyndte da at gaa over i den forøvrigt fortræffelige Besiddelsesform, Arvefæste, mod en aarlig Bygafgift: 1 Td. pr. Skp. Hartkorn.

Medforslagsstiller, da Sallingboen Bertel Nørgaard i Krejbjerg ¹⁾ ved 3die Behandling af Finansloven opnaaede at faa bevilget indtil 2000 Rdl. som Tilskud til Bondehøjskoler. ²⁾

Den første Rigsdags 3die Session (1851—52) blev stærkest præget af Kampen mellem Eidermænd og Helstatsmænd om Monarchiets Nyordning efter Oprørets Dæmpelse. Jens Christensen stod her i den efterhaanden udtyndede Skare af Bondevenner, der holdt paa Helstaten. Men der forhandlede ogsaa indrepolitiske Spørgsmaal af den allerstørste Betydning. I første Række stod det af D. G. Monrad for anden Gang indbragte Forslag om en Tvangsafløsning af Fæsteforholdet paa Grundlag af Principet om Bondestandens Medejendomsret til Fæstejorden. En stor og betydningfuld Fløj af de Nationalliberale blev her deres Fortid tro og stod sammen med Bondevennerne i Kampen for Selvejet (Johs. Efr. Larsen, Orla Lehmann). Efter første Behandling nedsattes et Udvalg paa 15 Mand til Sagens videre Drøftelse. Dette skeete den 25de Oktober 1851. Jens Christensen kom ikke med i Udvalget, skønt han fik ikke saa faa Stemmer (27); ³⁾ men selvfølgelig fyldte denne Sag hans Tanker, og utaalmodig ventede han paa Løsningen. Da Udvalget længe forholdt sig taust, rettede han den 28de Februar 1852 ⁴⁾ følgende Spørgsmaal til det: »Naar kan man vente, at det Udvalg af Thinget, som var nedsat til at afgive Betænkning over Forslaget om Fæstevæsenets Overgang til Selvejendom

¹⁾ Om denne ypperlige, stærke Bondeskikkelse se N. Olesen Husted: Blade af den politiske Udviklings Historie i Salling I, Skive 1908, og samme Forfatter i Aar bog for Hist. Samf. for Skive og Omegn. 1ste Aargang S. 30 ff.

²⁾ Rigsd. II 480; ff.

³⁾ Rigsd. III 446 f.

⁴⁾ Rigsd. III 4672.

vil blive færdigt med sin Betænkning? Jeg haaber, at Udvalget enten vil svare herpaa eller paa anden Maade tage Notits af mit Spørgsmaal.« Baade Folkethingets Formand (Andræ) og Monrad forsikrede, at kun Sygdomsforfald havde forsinket Afgivelsen af Betænkningen; den vilde snarest komme og kom virkelig ogsaa kort efter. Under Sagens Behandling viste det sig forøvrigt, at selve Forslagets Ophavsmand lod det i Stikken. Det blev hverken dengang eller senere gennemført.

I samme Session tog Jens Christensen et Par andre Gange Ordet. Man behandlede et Forslag om at gøre den saakaldte Fellenbergske Opdragelsesanstalt Bøgildgaard i Jylland til en Statsanstalt under Kultusministeriet med den tidligere Bestyrer P. P. Schmidt ¹⁾ som Forstander. I den Anledning var der til Thinget indkommen en vistnok pseudonym Klage over Forholdene ved Anstalten, — et ejendommeligt Forvarsel om nutidige Fænomener! Jens Christensen udtalte da: ²⁾ »Jeg kan ikke nægte, at det har gjort mig ondt at høre den paagældende Mand omtalt paa en for ham saa lidet hæderlig Maade; thi jeg har kendt ham fra den tidligste Tid af, han satte sin Fod paa Heden, som en meget dygtig og retskaffen Mand, ligesom den hele Familie fortjener dette Vidnesbyrd. Jeg har selv ved flere Lejligheder besøgt Institutet og fundet alt staaende i den bedste og driftigste Forfatning.« Senere udtaler han ³⁾ Haabet om, at nærmere Oplysninger om de virkelige Forhold vil vise, at »Elefanten vil blive til en Myg.« Han foreslog Nedsættelsen af et Undersøgelsesudvalg paa 3 Medlemmer, hvilket eenstemmigt ved-

¹⁾ Biogr. Lex. XV 230 f. Se ogsaa Nikolaj Bojsen: Meddelelser om den Fellenbergske Opdragelsesanstalt Bøgildgaard Institut. Viborg 1894.

²⁾ Rigsd. III 1992.

³⁾ Rigsd. III 1995.

toges. Ved de af Udvalget tilvejebragte Oplysninger kom Schmidt til at staa ganske retfærdiggjort, hvorpaa Loven vedtoges.

Endvidere talte han under 2den Behandling af Lovforslaget om Husdyravlens Fremme meget stærkt imod Bevillingen til Frederiksborg Stutteri: ¹⁾ Nej, vi skal lægge Vind paa den jydsk Hesterace. Fuldblodsavl passer ikke for os eller for vort Klima. Den jydsk Hest derimod stages med stor Begærlighed saavel i Ind- som i Udlandet, ja selv i Hovedstaden. Her i Hovedstaden betales fra 4 til 600 Rbd. for et Par gode Hingste eller Hopper af den jydsk Race, naar de ere fejlfri. Tydskerne fraraade bestandig at opdrætte andre end de jydsk Racer. Bevillingen blev imidlertid givet.

Det er let forstaaeligt, at Jens Christensens faste Tilslutning til Bondevennerne vakte megen Misstemning imod ham i Krese, som tidligere havde beundret ham. Randers Amtavis, som før havde interesseret sig saa meget for ham, blev nu taus eller ligefrem fjendtlig mod ham. Det var jo i den her omhandlede Valgperiode 1849—52, at det skarpe Skel blev draget imellem Bondevennerne (Venstre) og de Nationalliberale (Centrum). De fleste af Venstres Intelligente forlod samtidig Partiet, dels paa Grund af dets Helstatspolitik og dels paa Grund af Førernes paastaede Selvherskertilbøjelighed. Venstre blev mere og mere et Bondeparti. Omkring i de jydsk Krese, hvor Partidelingen ikke før havde gjort sig stærkt gældende, begyndte man nu at samle sig for og imod dettes Politik. Det var at forudsee, at Jens Christensen ved det følgende Valg vilde komme til at udkæmpe en haard Kamp, hvis han skulde holde Kresen. Synderlig Kraft satte han øjensynlig ikke ind paa dette. Der er

¹⁾ Rigsd. III 4900 ff.

meget, som tyder paa, at det politiske Liv ikke havde nogen stor Tiltrækning for ham. At være bondevenlig Rigsdagsmand paa den Tid synes unægtelig heller ikke at have været noget udeelt behageligt Hverv. ¹⁾ En bitter Uvillie var i mange Krese vakt mod Rigsdagens Bønder; de saa anderledes ud paa nært Hold, end man havde troet. Livet i København gjordes dem paa mange Maader utaaleligt, og det synes, som om det har skortet paa et indbyrdes aandeligt Sammenhold til Modvægt imod Plagerierne udefra. Hertil kom for Jens Christensens Vedkommende, at han jo var bleven en gammel Mand og efter sine mange flittige Arbejdsaar formodentlig begyndte at mærke Alderens Tryk. Nogen stærk Agitation har han vistnok ikke drevet hjemme i sin Valgkres. Det var dengang almindeligere (og nødvendigere) end nu, at Valgkandidater i de lokale Blade indrykkede lange Inserater for at præsentere sig for Vælgerne, anbefale sig til Valg og udvikle deres politiske Anskuelser. Denne Fremgangsmaade har Jens Christensen aldrig brugt; men den var vel ogsaa for hans Vedkommende ret overflødig.

Da næste Folkethingsvalg var udkrevet, til 4de August 1852, ²⁾ stillede han sig imidlertid atter i Hørningkresen. Nogen Tid før Valget havde de Nationalliberales Organisation »Femte-Juni-Foreningen« ³⁾ holdt et Møde i Randers, hvor man drøftede den politiske Stilling og planlagde Partiets Valgforberedelser. Da der endnu ikke paa dette Tidspunkt var optraadt nogen Modkandidat imod Jens Christensen, »den Mand, som hidtil har repræsenteret Kresen, og hvis Genvalg ikke ansees for øn-

¹⁾ Neergaard: Anf. Skr. I 646.

²⁾ Om Valgsituationen se Neergaard I 746 ff.

³⁾ Om denne og dens Valgoppraab se Neergaard I 645 f. og 748. Ligesaa C. St. A. Bille: Tyve Aars Journalistik. Kbh. 1873 ff. I 63 ff.

skeligt«, ¹⁾ rettede man paa dette Møde en indtrængende Opfordring til Herredsfoged H. Kampmann, ²⁾ Rougsø Herred, om at stille sig i Hørning. Han var National-liberal, men havde dog vist sig paa enkelte Omraader, f. Ex. i Fæstesagen, at staa Bondevennerne temmelig nær. Tidligere havde han været Birkedommer i Frijsenborg-Faurskov Birk og var i 1849 bleven valgt i Viborg 4de (Sønder Vinge). Naar man nu bad denne anseete Mand, som ellers havde i Sinde at trække sig ud af Politiken, og som derfor ikke søgte Genvalg i sin tidligere Kres, om at stille sig mod Jens Christensen, da viser det, at man vilde sætte al Kraft ind paa at faa denne fældet. Efter nogen Betænkningstid tog Kampmann imod den tilbudte Kandidatur. ³⁾

Jens Christensens stedlige Medbejler, hans politiske Meningsfælle, N. Chr. Condrup i Stobdrup, stillede sig atter denne Gang imod ham. Jens Christensen, som ind-
saa, at Bondevennerne ikke kunde taale at dele deres Stemmer mellem ham og Condrup, trak sig da paa selve Valgdagen tilbage til Fordel for sin Stands- og Partifælle; ⁴⁾ men dette Offer nyttede ikke; efter Afstemningen stod Herredsfoged Kampmann dog som Sejrherre med 157 Stemmer, medens Condrup havde opnaaet 155. ⁵⁾

Ved næste Valg, det betydningsfulde Opløsningsvalg den 26de Februar 1853, ⁶⁾ stillede hverken Kampmann eller Jens Christensen sig; den ufortrødne Condrup tog da

¹⁾ Randers Amtsavis, 20de Juli 1852.

²⁾ Biogr. Lex. IX 96 f.

³⁾ Se herom Randers Amtsavis, 26de Juli 1852. Om en anden Kandidat, som ombestemte sig, se samme Blad, 27de og 30te Juli.

⁴⁾ Rugaard 269. Naar Fr. Barfod i sin Dansk Rigsdagskalender, Kbh. 1856, S. 117 skriver, at Jens Christensen faldt igennem ved Valget den 4de August 1852, da er det altsaa ikke rigtigt.

⁵⁾ Randers Amtsavis, 5te August 1852.

⁶⁾ Se om dette Neergaard I 778 ff.

Kresen. — En anden Gaardmand fra Voldum, Christen Christensen (kaldet Kirkegaard), afløste senere (i 1856) Condrup som Folkethingsmand. Han var ikke i Slægt med Jens Christensen.

Dennes Resignation paa Valgdagen den 4de August 1852 var en definitiv Afsked med det offentlige Liv. Men selvfølgelig vedblev Politiken at interessere den gamle Mand stærkt i de faa Aar, han havde tilbage. Han stod i stadig Forbindelse med A. F. Tscherning og Geert Winther og abonnerede sammen med sin Omgangsven, Lærer Pommerencke, paa Rigsdagstidende. De samlede et Par Gange ugentlig en Del af Sognets Mænd hos sig, hvor de saa læste Rigsdagstidende højt og bagefter drøftede det læste. Herved blev Mændene i Voldum og de nærliggende Byer, Hvalløs og Nielstrup, allerede i denne tidlige Periode politisk vaagne og stærkt interesserede.

Jens Christensen blev efterhaanden legemlig svækket, og den 27de Oktober 1856 døde han, noget over 68 Aar gammel. ¹⁾

Der har vistnok kun existeret eet eneste Billede af Jens Christensen. Dette, som formeentlig var et Maleri, var udført i hans Rigsdagstid, men gik desværre til Grunde ved hans Gaards Brand i 1882. Heldigvis var der forinden taget et Fotografi af det, og det i R. A. H. S. optagne Billede er en Reproduktion af Fotografiet. Det samme gælder nærværende Billede, der dog er ikke lidet forstørret. Fotografiet, efter hvilket jeg har ladet det ud-

¹⁾ Randers Amtsavis 28de Oktober 1856: † † † At det idag har behaget den Alvise at bortkalde fra dette til et bedre Liv Gaardfæster Jens Christensen i Voldum efter et Aars tiltagende Svaghed i hans Alders 69de Aar, bekendtgøres herved sørgeligst for deltagende Slægt og Venner af hans efterladte Enke. Voldum den 27de Oktober 1856. K. Christensen, født Andersen. — Nogen Nekrolog bringer Avisen ikke.

føre, er godhedsfuldt overladt mig til Laans af Gaardejer P. Alexandersens Enke i Voldum. I Rigsdagens Portrætsamling af Grundlovgiverne findes det samme Billede i en lignende Reproduktion.

Drengen fra Klausholms Hovmarker, Dragonen fra Holsteens Valpladser, Gaardfæsteren fra Voldum, var naet saa vidt frem, som det dengang var muligt for en dansk Bonde at naa. Han havde efter Blichers Ord »hævet sig selv og Tusinder med sig«; han havde omgaaedes nogle af sit Folks største og bedste Mænd og vundet deres Venskab; han havde siddet i Rigsdagssalen paa Christiansborg Slot og været med til at give Danmarks Grundlov. — Et vidtspændende Liv, en mægtig Afstand imellem Udgangspunktet og Maalet, en Udvikling saa uventet, uanet stor som den Stands Udvikling, hvortil han hørte.

Under mit Arbejde paa ovenstaaende Afhandling har jeg mødt stor Velvillie i Rigsarchivet, det kgl. Landhusholdningsselskabs Archiv, Krigsministeriets Archiv, Landsarchivet i Viborg, det kgl. Bibliothek, Statsbibliotheket i Aarhus og Aalborg Stifts, Amts og Kathedralskoles Bibliothek. Den grundige Kender af Klausholms Historie, Herr Baron H. Berner Schilden Holsten paa Langesø, Herr Førstelærer P. I. Hune i Voldum og Herr Sognepræst F. Pommerencke i Jerslev have med stor Beredvillighed givet mig nyttige Oplysninger. Og endelig har Herr Cand. mag. Svend Thomsen ydet mig en uvurderlig Hjælp ved Undersøgelser og Afskrivning i de københavnske Archiver.

Alle disse Institutioner og Personer bringer jeg herved en hjertelig Tak.

Alexander Rasmussen.
